

Xurshida NISHONOVA

ZAMONAVIY NAMANGAN ADABIYOTIGA CHIZGILAR

“ARJUMAND MEDIA”
Namangan - 2023

UO'K: 821.512.133.0

KBK: 83.3(5 O`zb)

N-57

Nishonova, Xurshida
Zamonaviy Namangan adabiyotiga chizgilar[matn] /
X.Nishonova. – Namangan. “Arjumand media” nashriyoti, 2023, -
68 b.

O'zbek adabiyotida dastlab, Xorazm, Buxoro, Toshkent va Qo'qon adabiy muhiti doirasida ijodkorlar jamlangan bo'lsa, bugungi kunda O'zbek adabiyotiga Namangan adabiy muhiti degan kechimni kiritish vaqti bo'ldi deb o'ylayman. Negaki, Boborahim Mashrab, Chustiy, Muhammadsharif So'fizoda, Is'hoqxon To'ra Ibrat, Usmon Nosirlar boshlab bergan adabiy jarayonni davom ettirib borayotgan ijodkorlar o'tgan asr va bugungi kun uchun o'ziga xos o'ringa ega.

UO'K: 821.512.133.0

KBK: 83.3(5 O'zb)

ISBN: 978-9943-9387-5-5

©Xurshida Nishonova, 2023
©»Arjumand MEDIA» nashriyoti, 2023

NAMANGAN ADABIY MUHITINING O'ZBEK ADABIYOTIDA TUTGAN O'RNI

Adabiyot – ma`lum ma`noda ijtimoiy harakter kasb etishi haqida juda ko`p ta`kidlangan. Biroq adabiyotning ijtimoiyligi faqat bir ijodkor yoki bir davr nuqtai nazaridan olinishi ham to`g`ri emas. Sababi vaqt o`tgani sari ijodkor va uning qarashlari o`zi yashab turgan zamon va makon talablarini inobatga olgan holda o`zgarib, sayqallanib, yangilik kasb eta boradi. Har bir zamon va makon nuqtai nazaridan ham bir davr kishilarining yashash tarzi, dunyoqarashi nuqtai nazaridan adabiyot muhit va maktablarga bo`lingani sir emas. O`zbek adabiyotida dastlab, Xorazm, Buxoro, Toshkent va Qo`qon adabiy muhiti doirasida ijodkorlar jamlangan bo`lsa, bugungi kunda O`zbek adabiyotiga Namangan adabiy muhiti degan kechimni kiritish vaqti bo`ldi deb o`ylayman. Negaki, Boborahim Mashrab, Chustiy, Muhammadsharif So`fizoda boshlab bergan adabiy jarayonni davom ettirib borayotgan ijodkorlar o`tgan asr va bugungi zamon va makon uchun o`ziga xos o`ringa ega.

Biz mavzu sifatida tanlab olgan Namangan adabiy muhitining o`ziga xos xususiyati shundaki, unda mumtoz badiiyat butkul o`zgacha. Bu muhit adabiy jarayonida badiiyatdan ijtimoiylashayotgan, siyosiy jarayonlar inson va olam munosabatlarini aks ettirish an`analari shakllana bordi. Biz

adabiy muhit haqida soʻzlar ekanmiz, dastlab adabiy muhit atamasiga taʼrif berishni joiz topdik.

Adabiy muhit — muayyan zamon va makonda yuzaga kelgan, yirik Shoir va adiblar taʼsirida shakllangan, oʻziga xos anʼanalarga ega boʻlgan ijodiy muhit. Adabiy muhitning vujudga kelishi yirik ijodkorlar faoliyati, ular barpo qilgan ijodiy maktablar bilan bogʻliq. Adabiy muhit adabiy oqim va yoʻnalishlardan farq qiladi. Bir adabiy muhitda bir necha adabiy yoʻnalish va oqim faoliyat koʻrsatishi mumkin. Oʻzbek adabiyoti tarixida Toshkent, Qoʻqon, Buxoro, Samarqand va Xorazm adabiy muhitlari mashxurdir.

Biz oʻrganayotgan Namangan adabiy muhitini Mashrab, Chustiy, Muhammadsharif Soʻfizoda, Isʼhoqxon Toʻra Ibrat, Nodim Namangoniy singari kalom ahlisiz tasavvur qilib boʻlmaydi. Ular qoldirgan bebaho soʻz namunalari nafaqat oʻz davri uchun, shuningdek, hozirgi zamon oʻzbek adabiyoti uchun ham muhim xarakter kasb etadi.

Namangan adabiy muhiti doirasida bir qator yetuk badiiyat namoyandalari yetishib chiqqan boʻlib, ularning oʻzbek badiiy tafakkuridagi oʻrnini quyidagicha belgilash mumkin.

Birinchiidan, Sharq mumtoz poetikasi oʻzining tamal toshini aruz vazni yordamida XI asrdayoq qoʻyganligiga qaramay, oʻsha davr badiiy estetik qarashlari bu davrga kelib yangilandi.

Natijada, o'sha davrdagi nasihatimiz, pandnomaga uyqashgan misralar XV asrlarga kelib sof badiiy-estetik joziba kasb etdi. Boborahim Mashrab davri adabiy muhitida bu jarayon biroz xissiy evrilishlarni namoyon etgan bo'lsa, bu davrga kelib, milliy uyg'onish o'zbek adabiyotida butunlay boshqacha qiyofa namoyon bo'la boshladi. Buning boshida barcha davrlar uchun xos bo'lgan badiiy g'oya, asar yaratilgan davr siyosiy-ijtimoiy ahvoli turgan.

Ikkinchidan, dastlab Ishoqxon Ibrat, Nodim Namangoniy, Chustiy singari ijodkorlar ma'lum ma'noda badiiy an`analarni davom ettirishgan bo'lsa-da, ammo ular yaratgan obrazlar ijtimoiylasha boshlagan va bu ijtimoiylashish, keyingi davrga kelib o'z vazifasini to'la ado etdi. Bu adabiyotshunos olimi Ozaodaxon Boltaboyevaning Namangan adabiy harakatchiligi" nomli tadqiqotida o'z ilmiy asosiga ega. XIX asr oxiri XX asr 50-60 yillarigacha Usmon Nosir, Zafar Diyor singari ijodkorlar adabiyot sahnasida shakllandi.

Uchinchida, bu adabiy muhit doirasida bir qator yangi janr va yo'nalishlar yaratildi. Zamonaviy va mumtoz adabiyot an`analarini o'z ijodida uyg'unlashtira olgan Habib Sa'dulla, Ziyoviddin Mansur, Dilorom Ergasheva, Dilbar Xaydarova adabiy tafakkur ijtimoiylashuvida muhim o'rinni band etishgan bo'lsa, Abdulla Jabbor, Otash Xolmirzaev, Mahmudjon Dadaboev

tomonidan satira va hajv yoʻnalishida yaratilgan sheʼrlar ham kattalar, ham bolalar adabiyoti rivojini bir qadar jadallatdi. Shu bilan birga Abdulla Jabbor tomonida ilmiy-dramatik janrga asos solinib, bu yoʻnalishda “Koʻrgoli keldim...” dramasi muhiblar eʼtiboriga taqdim etildi.

Toʻrtinchidan, bu adabiy muhit tadqiqot obyekti sifatida oʻz mavqeini haligacha saqlab turibdi.

Namangan adabiy muhiti haqida Alixon Halilbekov, Malik Murodov, Otash Xolmirzaev kabi bir qator namanganliklar oʻz qarashlarini bildirishgan boʻlsa-da, XX asr oxiri XXI asr boshlari adabiy tafakkuri haligacha muhim tadqiqot obyekti sifatida oʻrganilmagan.

DEVONA MASHRAB: AFSONA VA HAQIQAT

Otashin Shoir, erk va haqiqatni aytuvchi, majzublik tuygʻulari egasi Mashrabning hayoti va ijodiga boʻlgan qiziqish adib yashagan davrdan boshlangan. Shoir haqida maʼlumot beruvchi tazkira, esdalik mazmunidagi asarlar bilan birga “Qissasi Mashrab” xalq qissalari, rivoyatlar, afsonalar, yozuvchilar va olimlar tomonidan yaratilgan badiiy va ilmiy manbalar talaygina boʻlib, unda Devona Mashrab haqidagi afsona va haqiqatlarni oʻrganish adabiyotunoslik oldidagi dolzarb muammolardan biri sanaladi.

Mashrab nomi XVIII-XIX asrlarda tuzilgan tazkira va tasavvufiy yoʻnalishdagi asarlarda zikr qilinadi. Ulardan biri Muhammad Bade` Malehoning 1689-1692 yillarda yozilgan “Muzakkir-ul ashob” nomli tazkirasidir.

Abdul Mutallibxoʻja Fahmiyning 1763-yilda yaratilgan “Tazkirai Fahmiy”, Majzub Namangoniyning “Tazkirat ul-avliyo”, Abdushukur Ziyoning “Musavvadai Abdushukur Ziy” tazkiralarda, 1842-yilda qoʻqonlik Muhammad Hakimxon Toʻra tomonidan yozilgan “Muntahab ut-tavorix”, Qoʻqon xoni Xudoyorxonning munshisi boʻlgan Mirza Olim Mushrifning “Ansob us-salotin va tavorix ul-havoqin”, kabi tarixiy asarlarida hamda Mir Xaladdin Kotib Yorkendiyning 1730-1731 yillarda yaratilgan “Hidoyatnoma” va “Manoqibi xoʻjai Poshsho” singari holot va manoqiblarda Mashrab va uning zamondoshlari haqidagi maʼlumotlar mavjud¹. Qolaversa, «Qissai Mashrab» kitobi ham Boborahim Mashrabning shaxsiyati haqida muayyan tasavvurga ega boʻlishimizda ancha kerakli asarlardan biri.

«Qissai Mashrab»dagi birovga gʻayritabiiy, birovga gʻayridiniy va boshqa birovga gʻayriahloqiy tuyuladigan jihatlarni jiddiyroq tahlil qilib koʻrsak, donishmand Shoirimiz haqidagi rivoyat va afsonalar bilan ular zamirida yotgan haqiqatni anglash, ajratib olish mumkin boʻlar edi.

¹ Musurmonov E., Rahimbobo Mashrab va uning badiiy adabiyotdagi talqini. F.f.n. diss. –Samarqand. 1995. 75-b.

Mashrabning hayoti va ijodi haqida ayrim tasvurlarni hosil qilishda “Qissasi Mashrab” muhim ahamiyatga ega. Qissa avvalida Shoirning volidai muhtaramasi Bibi Salimaning yerdagi ikki dona uzumni olib yeganlarida hali tug‘ilmagan Mashrab onalarini birovning haqini yeyishda ayblaganligi, sotuvchi onaning iqroridan ta`sirlanib, uzum uchun haq olmasligi aytiladi. Bu holat Mashrabning tug‘ma avliyo ekanligiga ishora qiladi.

Mulla Bozor Oxund Mashrabga saboq berayotganida bolaning zehni sinab ko‘rish uchun «Alif» deyishini aytadi. Mashrab «Alif»ning ma`nosini so‘raydi va ustozni javob bermagach, o‘zi tushuntiradi: *«Alif»ning ma`nosi birdur. Ul sababdin «be» demasman. MUNDIN O`TMAK XATODUR»*. «Alif» harfi *Allohning bittaligiga ishora, bu hikmatni anglamay, boshqa yumushni qilmaslik kerak. «Alif»dan so‘ng «be» deyish esa Uning bittaligini inkor qilishdir*². Bu iqror ustozni xayratga soladi.

«Qissa»da Mashrabning o‘n besh yoshgacha kiyimsiz yurgani aytiladi. Yoshligidan majnunsifat Mashrab «Onadan tug‘ilganda yalang‘och edim, ketarda ham shundoq ketaman», izohida inson dunyodan onadan tug‘ilganday ko‘miladi, degan falsafaga ishora bordek. Aslida *asl ma`naviy qiyofasini eldan yashirishga intilgan qibob (qimob) - quv Mashrab bolaligidanoq*

² “Qissasi Mashrab”da Mashrab siymosi talqini//Huquqiy madaniyatni yuksaltiishda jamoatchilik ta`sirini oshirishning innovatsion omillari” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. –Jizzah: 2021-yil, 40-b.

ota-onasi kiydirgan yangi liboslarni beva-bechoralarga hadya etib, shundan huzur topishga odatlangan edi. Bunday sahovatni butun «Qissa» davomida juda ko'p bora takrorlaydi.³ O'ziga tortiq qilingan liboslar, oltinlar, taomlarni miskinlarga tarqatadi. Hatto ustozining sovg'asi «Qur'on» kitobini o'g'irlamoq uchun necha kun ortidan ergashib yurgan o'g'riga kitobni berib yuboradi: «Ey noinsof! Sening g'arazing mening «Qur'on»imda edi. Umid birla kelibsan, quruq qaytmagil»⁴ deydi Mashrab. Zotan, Mashrab Ofoqxojam huzurida o'tgan yetti-sakkiz yillik umri davomida bitta po'stin bilan yurdi, qishda po'stinning yung tomonini ichiga qilib yurar, yozda ag'darib kiyar edi.

Juda ko'p hukmdorlar kabi Buxoro xoni Abdulloxon ham ilm ahli, darveshlar qavmiga hurmati baland kishi edi. U Shoh Mashrabga chunon ixlos qo'ydiki, devona Shoir duosini olmoq uchun juda ko'p sahovatlar ko'rsatdi. Jumladan Shoir oyog'iga yettita sipar (qalqon)da oltin keltirib qo'ydi. Mashrab oltinni tepib yuboradi "Qissasi Mashrab" kitobida *"bir odil podshoh bo'lsa-yu dunyo degan palidni oldimga qo'ysa, men shu dunyosini ketiga bir shattalasam"* degan umidini ushalgani bayon qilinadi.

³ "Qissasi Mashrab"da Mashrab siymosi talqini//Huquqiy madaniyatni yuksaltiishda jamoatchilik ta'sirini oshirishning innovatsion omillari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. –Jizzah: 2021-yil, 43-b.

⁴ "Qissasi Mashrab"da Mashrab siymosi talqini//Huquqiy madaniyatni yuksaltiishda jamoatchilik ta'sirini oshirishning innovatsion omillari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. –Jizzah: 2021-yil, 43-b.

«Qissai Mashrab»da Mashrab obrazi orqali inson feʼlatvoridagi maqtanchoqlik, kibr-u havo kabi illatlar qoralanadi. Qissada suhbatdoshidan kimligini soʻrasa «Ponsadman» deb javob beradi. Mashrab:

-Shayton bir marta manmanlik qilgani uchun Xudo taolo uni laʼnatlagan edi. Sen besh yuz karra «man»ni (ponsad – tojikchadan tarjimada besh yuz, degani) qandoq koʻtarib yuribsan, - deydi.

Xudo oʻn sakkiz ming olamda aziz-u moʻtabar qilib yaratilgan Odamga taʼzim qilishini buyurganida yolgʻiz shaytongina «men olovdan yaralganman. Loydan yaralgan Odamga taʼzim qilmayman», deb kibriga ketganiga ishora qilinadi. Kimki, kibr-u havoga berilar ekan u shaytoniy. U kamolot kasb etolmaydi, degan fikrda. «Qissa» ham ana shu oʻlmas gʻoyani olgʻa suradi.

Hali bola yoshidayoq Qurʼonni yod olgan, Hadis ilmini chuqur egallagan Shoh Mashrab ikki dunyo saodatiga eltuvchi najot yoʻli, hidoyat yoʻli faqat dini islom orqali oʻtishini hamma anglashini istardi. Oʻzi riyozatlar cheksa ham oʻzgalarni doʻzax azobidan xalos boʻlishini xohlardi.

«Menga doʻzaxni tanho ber, haloyiq kuymasin hargiz» deya Shoir oʻzini jahannamga tushish istagini izhor qilayotgani yoʻq, albatta. U ana shu fidoyiligi, insonparvarligini odamlar toʻgʻri

tushunishlarini hamda ibodat va solih amallar ila hidoyat yo'liga tushishlarini istardi.

«Qissai Mashrab»da hukmdorlar, boy-zodagonlar ilmiga mag'rur din peshvolari Ibrohim Adhamdek besh kunlik dunyo xoy-u havaslariga etak silkitishlari, buning uchun xaloyiq malomatidan cho'chimay o'zlarini sharmanda qilish orqali manmanlik balosidan qutulib, Haq diydori sari yuz tutishlari zarur, degan g'oya bor. Bu Oqbo'tabiyni, o'z qulini kaltaklagan ho'jayinni el o'rtasida Shoh Mashrab tomonidan sharmisor qilinishida yaqqol ko'rinadi.

Chinakam ma'rifatdan uzoqdagilarga Mashrabning rahmi keladi. Chunki mutasavvuflar nazdida jaholat, ma'rifatsizlik insonlik chegaralarini buzadi. Masalan, Qalmoq hokimi Kuntoji, uning xotini va qizini iymonga keltirish uchun ular qo'lida uch yil tuya boqadi, yomg'ir suvi va giyohlar ildizi bilan oziqlanadi, tarso qiziga muhabbat izhor qiladi. Uning oyog'ini o'padi. Bu manzarada deyarli Shayx San'on taqdirini ko'ramiz. Alaloqibat, Kuntoji, uning qizi va xotini iymonga keladilar. Hokim o'zini Ofoqxoja muridi deb e'lon qiladi.

Shoh Mashrab ibodatni Alloh buyurgan, Payg'ambar (s.a.v.) o'rgatgan, deb hisoblaydi. Demak ibodatni yolg'iz Alloh roziligi uchun dunyo tashvishlaridan uzilib ado etish kerak. Shuning uchun ham qissada jamoatga imomlik qilayotgan kimsa namoz

payti «*ishqilib buzoq yechilib ketib, onasini emib qo'ymasin-da*», degan dunyoviy tashvish yuki ostida turishini, «*olti pullik kafshlari*»ni o'g'ri olmasin, deb oldilariga qo'yib olgan namozxonlarni ham tanqid qiladi. Mehrobgga eshak bog'lab qo'yishdek mubolag'a ham atayin keltirilgan. Ezgulik bilan yovuzlik, hidoyat yo'li bilan zalolat, chinakam e'tiqod bilan riyokorlik o'rtasidagi tafovutni farqlash uchun bu kabi tafsilotlarga asarda keng o'rin berilgan.

«Qissa» bo'yicha Shoh Mashrabning Balxda Mahmud Qatag'on doriga osilishini avval Mulla Bozor Oxund, so'ng Ofoqxojam bashorat qilganlarida Shoir hali o'ttizga ham bormagan, Mahmudbiyning hokim bo'lishiga necha o'n yillar vaqt bor edi. Lekin baribir shu bashorat to'g'ri bo'lib chiqdi.

Aytish mumkinki, Mashrab hayot yo'li va u yashagan adabiy muhit haqida ma'lumot beradigan tariiy manbalar juda kam. Shuning uchun ham Shoh Mashrab shaxsiyatini o'rganishda «Qissai Mashrab» asari ulug' mutasavvuf Shoir haqidagi afsonalarga asoslanib, haqiqatlarni anglashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

SHOIR IJODIGA BIR NAZAR

O'zbekiston xalq shoiri, davlat mukofoti sovrindori, "El-yurt hurmati" ordeni sohibi, davlat va jamoat arbobi *Habib Sa'dulla tom ma'noda zukko va lutfga boy Namangan xalqining munosib ramziga aylangan benazir siymo. U Adabiyotga «Okeandan shabada» nomli she'riy to'plami bilan kirib keldi. Shundan so'ng Habib Sa'dullaning «Bahor bilan suhbat» (1975), «Muloqot» (1979), «Yana ostonangda» (1982), «Ehtirom» (1984), «Bog'lar yurtin bolasimiz» (1988), «Tazarru», «Ko'chamdan jonon o'tganda» (1992), «Kosonsoy karvonlari» (1993), «Uchqo'rg'onning uch xirmoni» (1996), «Ramazon munojoti» (1997), «Nur qadri» (1998) she'riy kitoblari nashr etilgan.*

Biz fikr yuritmoqchi bo'lganimiz Shoir ijodida o'zidan oldingi badiiy tafakkur an'analarining davom etganini ko'rish mumkin.

Shoirning:

Kurashdan iborat bu hayot bog'i

Bo`ron, dovullarni ko`p ko`rgay, ko`rgan.

O`rtanmayin desang, dovullar chog`i,

Chinorga suyanmay yashashni o`rgan.

She'rini olaylik. Kurashning mohiyatini tabiat hodisalariga ko`chirish asnosida bo`ron, dovul kabi detallarni keltiradi. Mana shu qarshiliklarga tayyor turgan odamgina bu kurashda omon qoladi. Buning uchun esa birovga tobe bo`lmay, ya`ni chinorga

suyanmay yashashning o`zi kifoya. Shoir bu manzarani tasvirlashdan maqsadi o`quvchi shuurini tabiatning sirli qo`shig`i, undagi jozibali yashirinlik sari yetaklash,

Shoir tabiat tasviri orqali mohiyatni anglashga uringan. "Zilzila" she`rini olaylik.

Zamin bir seskandi,

Besabab emas,

Qaydadir ro`y bedi, demak qabohat,

O`rnini hasadga bo`shatdi havas

Yohud do`st do`stiga qildi xiyonat.

Bu o`rinda "Zilzila" ramziy jarayon. Shoir zilzila orqali inson ma`naviyatidagi salbiy o`zgarishlarning nafaqat inson kelajagi, balki buguniga ham daxldor ekanligi, sababi uning eng yashirin qilmishlarini ham kuzatib turuvchi Ollohning odamlarga yuborayotgan ogohlantirishi ekanini anglatmoqchi bo`ladi. Bu she`rda Shoirning samimiy orzu-istaklari ifodalangan. Muallif tasvir orqali kutilmagan, keskin insoniy vaziyatlarni nazarda tutgan. She`rdagi ustuvor sokinlik mohiyatida g`alayon bor.

Inson hamisha baxtga intiladi. Ammo baxt hamma uchun har xil. Butun boshli Sho`ro tuzumi, jamiyat insonlarga qoliplangan baxt va`da etayotgan, odamlar qachondir o`zi kelajak baxtga ishonib, faoliyatsizlik botqog`iga botgan bir davrda bu she`r insonni o`z baxti uchun kurashga chorlaydi.

*Harflarda ufursin asrim nafasin,
Kurashga chorlasin har tirik jonni
Quyoshga teng etsin aziz insonni...*

Bu kurash Shoir qalbi istagan erk sog`inchi. Shoir hayotdagi nuqsonlarni fosh etgani holda pokiza tuyg`ularni ulug`laydi. Bu a`mol faqatgina ijodkorning emas, o`sha davr odamlarining orzusi edi.

Shoir ijodining bosh qahramoni bu – inson.

Mir Alisherdan muqaddas,

Ta`lim-u fatvo menga.

Istasang inson bo`lishni – chun

Avvalo insonni sev.

Habib Sa`dullaningb “Rivoyat”, “Yangi asr tongi”, “Dehqonga ta`zim”, “Zamondoshimga” singari bir qator she`rlarida balandparvoz so`z aytishdan qochadi. Ko`rganlarini boricha musavviir kabi chizadi.

Habib Sa`dulla hayotdagi salbiy holatlarni fosh etgani holda sof va pokiza tuyg`ularga asoslangan hayotni orzulaydi. Bu esa istiqlol va unga erishish umididagi pok qalbli inson qiyofasini tasavvurlarda jonlanishiga sharoit yaratib beradi.

YANGILANGAN AN`ANA

Bugungi o'zbek she'riyati yangi ufqlarga ko'tarilmoqda. Bu bir jihatdan tez sur'atlarda o'sayotgan hayot talabi bo'lsa, ikkinchidan badiiy ijodning an'anaviy va yangi qonunlari asosida rivojlanayotganidan dalolat. Poeziyadagi insoniylik tuyg'ulari, lirizm va hayotga tashnalik yuksak ruhiy pafos bilan sintezlashib, mazmunan chuqurlashadi, aniqlik kasb etadi. Boshqacha aytganda, she'riyat ijodkorning ichki olamida yuz berayotgan yorug'likka tashnalik bilan bir o'rinda, zulmat tomon intiluvni ham ochiq chiza boshladi. Bu g'arbdagi modern bilan bog'liq holda yuzaga kelgan bo'lsa-da, undan farqli ravishda hayotdagi qora ranglarni tasvirlab, oqlikka, halokatni tasvirlab, farog'atga, qayg'u deb quvonchga ishora qilish yetakchilik qildi. Bu hodisani o'zbek poeziyasida o'z o'rniga ega Shoira Xosiyat Rustamova chizgilarida ham ko'rish mumkin.

Shoira ijodida ayol va uning ruhiy kechinmalari aniq tasvirlanadi. Qahramon goh ojiz, yuragi g'ussalardan himoyasiz, shu bilan birga bardoshli hamdir. Shuning uchun ham hissiyot va aqlga yo'g'rilgan, nozik lirizm bilan sug'orilgan pokiza qalbli, vijdoni oldida javob bera oladigan ayol obrazi – ona, yor bo'lish bilan cheklanmay, balki O'zi oldida tozarishga intilgan soliha inson obrazi hamdir.

Xosiyat Rustamova she`riyatidagi tuyg`ular tabiiy va ishonarli. Bu tuyg`ular egasi real hayotda odamni hayratga soladigan qahramonliklar ko`rsatmaydi.

Men arqonni tashlab qo'yaman

Kunlar ilon kabi cho'zilar

U odatdagi soddadil, biz ko`rib turgan kishi. Ammo buni anglab olish mushkul. Negaki, endi bildim deganingda bu fikrning inkori sifatida yangi xulosalarni talab qiluvchi vaziyat yuzaga keladi.

Men o`rnimdan turaman keskin,

Ko`rib qo'ysin hayot yashashni - ...

Ya`ni, ayol ruhiyatining o`ta nozik va shu bilan birga o`zgaruvchanlik shoira she`rlarining yetakchi xususiyati. U hayotni sevadi, chunki, unga qadrdon insonlar bor. U o`limni sevadi, negaki, ibtidodan endigina tug`ilgan chaqaloq, balki intiho qadar kelib ketuvchi insonning muqarrar qismati o`lim. Ammo shoira she`rlarida o`limga intilish yetakchilik qilmaydi, balki, muqarrar qismatni his qilib, ezgu amalga ehtiyoj uyg`otadi.

Ba`zan hayot go`zalliklarining umri shabnam umri singari qisqa. Buni qismat deb bilgan shoira uni soxtakorlik bilan uzaytirishga intilmaydi ham.

Men kimlarga suyanayin

Qayerga boray -

Qachonlardir hal qilingan

Bo'lsa qismatim.

Hayotdan har xil ma`no olish, turfa taqdirlarni ko'rish mumkin. Bu mung va qayg'u sadosi emas. Faqat ruhning jism qafasidagi tutqunligi xolos. Ruh yashashni istaydi, ilohiy asrordan voqif bo'lishni istaydi, yo'l axtaradi. Bu yo'l o'lim yo'li. Shuning uchun ham ba`zan shoira she`rlarida absurd kayfiyatning ko'rish mumkin.

Ko'paytirib qabr sonini –

Onam meni tug'di ko'klamda

Inson tug'ilishidan burun qismatiga o'lim bitib qo'yilgan. Bu o'quvchini o'ylatib qo'yadi. O'quvchi bu she`rni bir o'qishda tushunmasligi mumkin, ammo tuyadi. Tuymoq tushunmoqqa, tushunmoq bilmoqqa, bilmoqdan anglamoqqa ko'tariladi. Shoira hayot falsafasidan saboq bermagani kabi axloqli bo'lish uchun da`vat ham qilmaydi, shunchaki hayot haqidagi o'ylar girdobida qoldiradi.

Ba`zan shoira kechmishlari mantiqni inkor eta boshlaydi, biroq bu hol kamchilik emas.

Men hayotman,

Hayot yo'q narsa...

Ya'ni so'fiylar qarashlarida borliq kichik olam sanalib, odam makro olamdir. Shoira aytmoqchi bo'lgani insonning yo'qligi

faqat dunyodagi funksiyasi nazarda tutilayotgan bo'lsa ne ajab. Bu real olib qaraganda mantiqsizlik, ammo aqldan tashqari holda, ya`ni ruhiyat dunyosi uchun bu real voqelik.

Shoiraning bir fazilati borki, u abstrakt narsalarni modiyashtira olganidek, goho moddiy narsalarni mavhumlashtirib o'quvchini hayratga soladi.

*Mening kunlarimga kelmoqda qaydan,
Ko'z yoshlar rangidan tug'ilgan shodlik.*

Ijodkor avvalambor "voqelikdan chekinuvchi inson. Zero u o'z xohish istaklarini jamiyat talabi bilan boshqalariga almashtiradi.⁵

Bu albatta ijodkor ruhiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Atrofdagilar bilan hisoblashishga o'zida ehtiyoj sezadi. Ijodkor o'zi qilayotgan ishda o'zini o'ylamaydi. Ijtimoiy cheklovlar qarshisida yakka inson ko'pincha ojizlik qiladi. Shunda uning "men"i g'alabaning boshqa yo'llarini qidiradi.

Shoira she'rlarining mutolaasiga berilgan o'quvchi zulmat rangidagi satrlarda ham nurli nafasni simiradi. Yoki nurlar olamiga singib, zulmat kashf etadi. So'ng oq va qora rang uyg'unlashib, aro yo'lda qolib ketadi. Bu holatdan chiqish uchun shoira aytganidek,

Men hayotning qayerida qilganman xato?

⁵ З.Фрейд. Введение в психоанализ. Лекции. М; "Наука", 1989, С-240

deya o'z umrining taftishiga bel bog'laydi. Adabiyot – isyonkor san`at. Har bir hodisa nimaningdir inkori sifatida bo'y ko'rsatadi va ma`lum vaqt oralig'ida an`anaviylik kasb etadi.

Demak shoira o'zigacha davom etib kelayotgan an`analardan biroz chekingan holda, obrazlarda ham, stilda ham evrilish sodir etdi. Jahon klassik ijodkorlari uslubiga yaqinlashishi sezildi. Bu ham shoira ruhiy pozitsiyasi bilan bog'liq holda ro'y berdi.

RUHIYAT TASVIRI

XXI asr o'zbek adabiyotshunosligi XX asr adabiyotshunosligidan farqli o'laroq, badiiy asarning zohiri bilan emas, botini bilan shug'ullanib, undan illat qidirishdan ko'ra fazilat qidirishni asos qilib olgan. Tom-tom kitobdan ko'ra badiiy go'zallikka, betakror tashbehga boy, yangilikni o'zida mujassamlashtirgan satr muhim.

Odamni bilish, uning ko'ngil kechinmalarini ilg'ash qiyin. Ruhiyatda bo'layotgan g'alayonlarni idrok qilish jarayoni ham naqadar mushkul hodisa. Ana shunday hodisalarni idrok qilishni ijodkor o'z zimmasiga oladi. Hayotni, tabiatni, insonni o'rganish tasvir va kayfiyat yuzaga keltiradi. Tasvir va kayfiyat zamirida chuqur badiiy kayfiyat yotadi. Xolbuki, asarning ana shu xususiyati uning yashovchanligini ta'minlaydi.

Xususan O`ktamoy(O`ktamoy Xoldorova)ning ko`ngil bitiklarida bilish va bildirish, his qilish va his qildirish, anglash va anglatish masalasi bosh o`ringa ko`tarilgan. O`ktamoy Namangan viloyatida tavallud topgan bo`lib, NamDUning o`zbek filologiyasi fakultetini tamomlagan. “Sog`inch qushlari”(1991), “Sabrga suyanib”(2005), “Oqqush izlari”(2005) kabi she`riy to`plamlari chop etilgan. “Tomayotgan ko`ngil” to`plami – shoiraning kitoblari ichida ancha takomilga yetgani deb hisoblash mumkin. Uning she`rlarida inson muhabbatining shirin iztiroblari tarannum etiladi. Shoira hech kim ko`rmagan holatni, hech kim anglamagan yo`sinda tasvirlashga intiladi.

Siz keldingiz, eridi qorlar,

Qarg`alarning saslari tindi.

Kuygan shoxcha – kiprik ustiga,

Sog`inchimning qushlari qo`ndi.

She`rda shoira yor kelishini ko`klamga mengzab, tashrifi qorlarni eritib, qarg`alarning tovushi tinishiga sabab bo`lishini aytar ekan, “*sog`inchimning qushlari qo`ndi*”, deya sevinch alomatlari – ko`z yoshlariga ishora qiladi. Negaki har bir hijron jafosida o`rtangan insonning ko`zlaridagi sevinch diydor onlarida kiprikka ilinishi tabiiy hol. Shoiraning ana shu holatni obrazli tasvirlashi uning estetik tafakkuri naqadar yorqinligidan dalolat. U yana bir she`rida sog`inchni shunday chizadi:

*Suvda suzgan beg`am oqqushlar,
To`lqinlarning sirdoshlarimu?
Jilovlolmay qolgum bir kuni,
Toqatlarim bir-bir yiqadi,
O`zanini buzib bir daryo,
Ko`zlarimdan toshib chiqadi.*

Bunda ma`lum bir holatning ruhiyat bilan uyg`un tasviri beriladiki, lirik qahramon tomchilarni osmonning asrori kabi tasavvur etadi.

*Tomchilar osmonning ochilgan siri...
... Osmonimga sirlar sig`may ketyapti,
Yomg`irlar tilida so`zlash men bilan.*

Yomg`ir – samoning sirlarini ochib beruvchi vosita. Samo esa – qalb. Ko`ngliga sirlarning sig`masligini nozik sezimlar bilan ifodalay turib, shoira ilohiylikka tashnalikni izhor qiladi.

*Yolg`on meni bo`zday to`qiydi,
Hijronlarda pishitadi charx.
Osilgancha xor-u xaslarga,
Anduhlarga bo`layapman g`arq.
Hayot menga ilingani g`am,
Ishq – bu tishim o`tmagan sura.*

Yuqoridagi satrlar o`quvchi shuurida hayot haqiqati emas, vaziyatdagi holat tasvirini, hissiyotlar tebranishlarini aks ettiradi.

Muallif o'zining shaxsiy hayotini tabiat manzaralariga hamohang tarzda tasavvur eta olmaydi. Bunda lirik qahramon uchun yolg'on yolg'on emas, bil'aks u jonli narsa. Ya'ni u insonning butun hayotini aldovga ko'mib yuboradi. Aldov hijronni yetaklaydi, hijron azobida qolgan odamning taqdir hukmiga ko'nuvchan qalbi halimlashadi. Endi lirik qahramon anduhlarga cho'kadi, biroq u umiddan soyabon tutadi. U shu turishda hayot berayotgan g'amda o'rtanibgina qolmay, o'zi uchun yangi bir dard – ishq – *“Tish o'tmaydigan sura”* tomon odimlaydi. Endi ana shu vaziyatda *“Qalbni tushlar och qolgan sog'inch”*, deya ruhiy holatni yanada bo'rttiradi.

Har qanday adabiy asar ma'lum an'analar ustiga quriladigan binodir. Unda miflar, ertaklar va rivoyatlar, tragik holatlar, komik vaziyat, zamonaviy ruhiyat ham bo'lishi mumkin. Jumladan, ilk adabiy asarlarning miflar asosida shakllangani ma'lum. Lekin ana shu an'analarni saqlab qolish ko'pchilikning qo'lidan kelavermaydi. Shoiraning: *“Baxt turibdi ostonamizda, Jinim, nega suymaysan uni? Baxtsizdirman jinlar tufayli”* satrlarining o'ziyoq mifologik dunyoqarash orqali ko'ngilning original dunyosini ifoda etadi.

O'ktamoyning *“Kiprigim shoxida”* deb boshlanuvchi she'ri shoira ifoda imkoniyatlarining alohida shaklda namoyon bo'lgani

bilan diqqatga sazovordir. O`ktamoy so`zni boshqacha shaklda qo`llab, so`zning badiiy zalvorini oshiradi.

Sevdigim,

Qalbingiz shafobatidan,

Bag`rimda sargashta

Maysalar unur.

Shoira “sevgilim” so`zini ataylab “sevdigim” tarzida ishlatadi. Hamma qatori “sevgilim” deb ataganda, “sevdigim” so`zi orqali berilgan bo`yoqdorlikni bera olmasligi mumkin edi. Qolaversa, “sevdigim”ning o`ziyoq sevikli insonning “qalb shafoti” qanday ekanini idrok qilishga yo`l beradi.

Ko`ngil – tomib turgan ko`z yosh,

Vafo – yoshi qaytgan o`yinchi.

Umidlari zanglagan telefon.

Bugun mendan so`rar suyunchi.

O`ktamoyning yozmalarida, asosan, inson ruh va uning turli vaziyatlardagi past-baland holatlari, hissiyot hamda uning tabiat bilan uyg`unligi tasvirlanadi. Shoiraning “Sizni bir ko`rayin deb, yuragim oqib ketdi”, “O`rmondek tutashgan qoshlar ichinda”, “Armon – otam bo`ldi, ko`z yoshlar – onam”, “Men kuz edim, uyg`onish fasli”, “Devlar to`sib turar quyoshni” kabi bir qator satrlarida o`ziga xos tashbehtar va kashfiyotlarni ko`rish mumkin.

Shoiraning “Shaharda” she`rida ham estetik tafakkurning badiiy talqini o`ziga xos tarzda ifodasini topgan.

Olifta daraxtlar

Qishloqdan kelgan,

...Ularning yumushi

Yo`l chetida turib

Kelganlarni kutish

Qo`l qovushtirib.

Ketayotganlarga

Bosh silkitib qo`yish.

Yuqoridagi satrlar mulohaza qilib ko`rilsa, har bir tasvir zamirida inson qiyofasi akslanishini kuzatish mumkin. “*O`ktamoy – ruhiyat shoirasi, rassom shoira, u yozmaydi, chizadi. Ayniqsa, uning tabiat manzaralarini chizgan satrlari bunga yaqqol guvoh*”, -degan edi adabiyotshunos Qozoqboy Yo`ldoshev.

Chindan ham, asl ijodkor – ruhiyat olami sari yolg`iz ketib borayotgan yo`lovchi. Yo`l mashaqqatli, manzil uzoq, maqsadga yetishish uchun matonat va chidam talab etiladi. O`ktamoy ana shu mashaqqatlarni yengib o`ta oladigan qalbga ega ijodkor.

EZGULIKKA EHTIYOJ UYG`OTUVCHI SATRLAR

Har qanday badiiy adabiyot individual tafakkur va tuyg`uning mahsuli sifatida kamolotga intila boradi. Individual tafakkur o`ziga xos bo`lganligi uchun ham uni har kim har xil tushunadi va tushuntiradi. Ba`zan badiiy adabiyotda yozuvchi, shoir nazarda tutgan obyekt bir tomonda olib, asardan o`zgacha mazmun va yangilikni anglash hech gap emas. Bu ayniqsa, she`riyatga xos ajoyib jarayon.

Bahri adabiyotimizda so`zni sayqallash, harfiy o`yinlar va betakror tashbehtar qo`llash an`ana darajasida shakllangan. Mashrab, Nodim Namangoniy, Ibrat, Chustiy, Usmon Nosir kabi darg`alar qalamini Habib Sa`dulla, Abdula Jabbor, Ziyoviddin Mansur, Dilorom, Muso Akmal, Boqiy Mirzo, Xayola, Benazir kabi ijodkorlar tutdi. Ular safida Abdusattor Botirov ham bor.

Shu kungacha iste`dodli jurnalist, madaniyat xodimi sifatida tanilgan Abdusattor Botirov adabiy ijodining ayrichaligi menda uning yozganlariga rag`bat uyg`otdi. Asarlarini anglash, tushunish va tushuntirishga ilhomlantirdi.

Shoir Namanganning Norin tumanida tug`ilgan. 1990-yil ToshDUning jurnalistika fakultetini tamomlab, Namanganda kasbiy faoliyatini boshlagan. Uning jurnalistika bilan bir qatorda badiiy adabiyotga hamisha yondosh yashagani 2005-yil

“Yettinchi osmon”, 2012-yil “Dunyoda nima shirin?” she`riy kitoblaridan ma`lum.

Uning ijodini kuzatar ekanman, asarlarida o`zini izlayotgan, o`zligini topishga urinayotgan lirik qahramon ko`z o`ngimdan bir qadam nari ketmadi.

*Qachon ozod bo`ladi ruhim,
Qachon orom topar bu yurak?!
Dunyo, inson bo`lishim uchun
Yana qancha yashashim kerak?!*

Mazkur misralardan lirik qahramon e`tiqodiy qarashlarini anglash mumkin. Sababi inson umri o`tgani sari yashash, hayot haqidagi qarashlari kengaya boradi, tajribasi ortadi. Duch kelajak sinovlar uni toblaydi. Yiqiladi, turadi, biroq qarashlar ulg`ayadi, fikr o`sadi, e`tiqod qoyimlashadi, komillikka erisha boradi. Muallifning dunyoga bergan inson bo`lish uchun yana qancha yashashi kerakligi haqidagi savoli ana shu tasavvurlarning xosilasidir.

Azaldan shoirlarni buyuk musavvirlar deb e`tirof etishadi. Musavvir kuzatadi, his qiladi va anglaganlarini tahlil qiladi. Abdusattor Botirovning “Dunyoda nima shirin?” she`rida shu sezimlarni tuyadi o`quvchi.

*Jon rishtasi ilohdan,
O`zga zot bilmas sirin,*

Har bir tosh-u giyohda

Buyuk qudrat yashirin.

“Rruh ilmi” insonlardan to`silgan. Ammo O`zini tanigan insongina yaralishi sirlarini anglashga talpinadi. Yaratgan qarshisida o`zini ojiz-u xas bilib, har bir hodisadan mo`jiza izlaydi.

Shoir qo`l yetmas orzular, ideallar tasviridan o`zini olib qochadi. Asarlarining ko`pi siz-u bizga ma`lum, notanish bo`lmagan kechimlarning badiiy ifodasiga guvoh bo`lasiz. “Tilak”, “Shahidlar xiyoboni” kabi asarlari orqali ijtimoiy faol fuqaroga aylansa, “Dehqonbobo”, “Adabiyot muallimlari” she`rlarida hayotdagi o`zining tanqidiy xulosalarini bayon qiladi.

“Meni uzoq yillar sinab ko`rmoqchi, bilmaydi dunyoda besh kunligimni”, deganida falsafiy yondoshuvlarini mohirona muhrlaganiga tan berasiz. Negaki, inson bu olamga mehmon sifatida keladi, kelishlik va ketishlik udumlarini tutib umr kechiradi. “Kelgan – ketar” iborasiga amal qilib, o`tkinchi dunyoda ruhini yomonlikdan asraydi, albatta, ketishini his qilib yashaydi. Bu musulimlik vazifasi hamdir. Kelishlik hayoti ne-ne mashaqqatlar, sinovlarga to`la. Ammo lirik qahramon irodasi metin kabi qattiq. Iztirob, dard, sog`inch, firoq, yolg`izlik kabi imtihonlar uni toblayveradi. Mag`lublikni istamagan shoir *“Qanotlarim sinsa mobodo, oyoqlarim bilan uchaman”,* deya

matonatini namoyon etadi. Yengilmaslikning o'zi bir g'alaba emasmi, deging keladi shunda.

Shoir asarlarining aksari barmoq vaznining yetti, to'qqiz va o'n bir bo'g'inli shaklida berilgan. Bu she'rning o'qishliligi, o'ynoqi ohangini ta'minlaydi.

“Chumoli” she'rida ahillik, birodarlik haqida gap ketar ekan, bu so'z negizida insonlarda birodarlikka ehtiyoj uyg'otadi, qalbingda odamlarga yaxshilik qilishga shoshilish paydo bo'ladi.

Darhaqiqat, Abdusattor Botirov ijodida O'zini, o'zligini topishga urinayotgan shaxsni ko'rish mumkin. Uning sodda, tushunarli va mehrli misralari o'quvchini hayotdagi ezguliklarni anglashga harakatlantiradi. Shoir ijodining ahamiyatli tomoni ham shudir.

MODDIYATGA EVRILGAN YOVUZLIK TALQINI

Badiiy obrazlar biror adabiy muhit doirasida takrorlangach, dogmaga aylanadi. Jamiyat va undagi insonlar tafakkuri o'zgarsa, badiiy obrazlar ham o'zgaradi. Ammo bu hol yo'qdan bo'lmaydi. Shu jarayon istiqloq davri nasrida yaqqol ko'zga tashlanadi. Mustaqillikkacha bo'lgan sho'ro davri adabiyotida obrazlar shaklan ham mohiyatan ham aynan edi. Bir so'zni aytar, bir g'oya atrofida harakatlanardi. Istiqloq yillariga kelib, ularning o'zgarishiga zarurat paydo bo'ldi. Ijtimoiy, ruhiy, ma'naviy

yangilanishga ehtiyoj tug'ildi. Buning natijasida badiiy obrazlar ham o'zgardi. O'zbek adabiyotidagi har qanday hodisa iliq qabul qilinadi. Dastlab u hodisa o'rganiladi, o'zlashtiriladi, so'ng baholanadi.

Adabiyotshunoslikdagi kuzatishlarim shuni ko'rsatadiki, XX asrning o'zida romanchilikda 400 dan ortiq roman yaratilgan bo'lsa, ulardan sanoqlilarigina bugungi adabiy jarayonda ham o'z o'quvchilariga ega. Bugungi axborot asrida ham bir qator asarlar yaratildi, yaratilmoqda.

Namangan adabiy muhitining o'zidayoq, o'zbek nasri rivojiga bir qator yozuvchilar o'zlarining salmoqli hissalarini qo'shyapti desa bo'ladi.

An'anaga aylangan usul va obrazlar talqini o'zgarmas bo'lib borayotgan yozuvchilar ham bir talay. Ko'pchilik asarlarda faqat voqea qiziqarliligi muhim bo'lib qolyapti. Obrazlar ma'lum bir toifa chegarasidagina qolayotganini ko'rib, bugungi o'zbek adabiyoti o'z missiyasidan uzoqlab ketmayaptimikan degan xulosaga ham borasan kishi.

Mazkur chizmalarga qo'l urishimning o'ziga xos sabablari bor.

Birinchiidan, o'zim yashab turgan Namangan adabiy muhiti haqida fikr aytish bo'lsa, ikkinchiidan men maqola obykti

sifatida tanlagan asar o'zbek adabiyotshunosligida yangi hodisa ekanligida.

Yaqinda qo'linga Abdulaziz Xolboev degan yozuvchining "Yovuzlik qarorgohi yohud oy to'lgan tunda" nomli asari tushib qoldi. Yozuvchi haqida avval eshitmagan edim. Katta davralarda ko'rmaganman hatto. Shuning uchun bo'lsa kerak, asar mutolaasi kechikdi. Keyinroq hamma qatori detektiv asardir-da, degan xulosaga ham keldim. Qolaversa, Namangan adabiy muhiti nasri uchun bosh mavzu shunday bo'lgani uchundir, balki.

Asarni o'qiy boshlaganimda fikrlarim chalkashib ketdi. Asardagi mohiyat, obrazlar tizimi, asar usuli o'zgacha edi. O'zgachaligi shunda-ki, shu kungacha ajdodlar tomonidan talqin etilgan yovuzlik timsoli – nafs va iblis bu asarda moddiyatga evrilishi. Unga qarshi turuvchi kuch esa – so'z.

Bugungi nasrda adiblar asarlarida badiiy obrazlar sof dunyoviy, boshqalarida esa sof milliy, ijtimoiy, asosga qurila boshlandi. Shu bilan bir qatorda dinimiz asosi bo'lgan "Qur'on" ta'sirida ham badiiy obrazlarning yangilanishi yuz berdi.

Ayniqsa, Abdulaziz Xolboevning «Yovuzlik qarorgohi yoxud oy to'lgan tunda» romanida ana shu qarashlarni ko'rish mumkin. Asar katta va kichik syujet liniyalaridan iborat bo'lib, unda keltirilgan kichik syujetlarni katta syujet mohiyatini ochish uchun xizmat qiladi.

Asarning katta syujet chizig'i – bu azaliy timsol, ya'ni yovuzlik timsoli shayton va uning malaylari oy to'lgan kechada inson bilan to'qnashuvi. Adib buni: *“Oy to'lin payti Oy va yer o'rtasidagi mavjud gravitatsion xalqa-zanjirlarda zo'riqish hosil bo'lib, “X energiya” deb ataluvchi mutlaqo yangi turdagi energiya paydo bo'larkan. Uning atmosferaga, odamlarning ruhiyati va psixologiyasiga ta'siri tamoman boshqacha, g'ayritabiiy ekan. Chunki u bizning o'lchovimizga to'g'ri kelmaydigan, lekin yonmayon yashaydigan boshqa o'lchamdagi parallel olam bilan bizning olam o'rtasidagi “ko'rinmas devor”ni zaiflashtirib, ayrim joylarda uni yemirar ekan. Buni qarangki, ota-bobolarimiz azaldan “devor”lar to'la yemiriladigan joylarni bilishgan va unday joylarni xosiyatsiz, “nozik” joylar deyishgan”, - deb izohlab, aynan mana shu holatni asar uchun asosiy voqea chizig'i sifatida keltiradi.*

Asar uchta kichik voqea kompozitsiyasida badiiylashadi. Birinchi mikrosyujet “O'pqqonbuloq fojeasi” qismida asarning bosh qahramoni Jamshid parapsixologiya bo'yicha mutaxassis bo'lib, uning asosiy vazifasi sirlari yuz, balki, ming yildan keyin ochilishi mumkin bo'lgan, biroq bugungi fan taraqqiyoti davrida g'ayritabiiy bo'lgan hodisalarni o'rganardi. Asardagi obrazlarning dastlabki sarguzashtlari aynan birinchi “O'pqqonbuloq fojeasida” badiiylashadi. Qahramonlar inson zotidan. Jamshid, Kamolxon

aka, Raximboy. Yozuvchi nima uchun aynan “O‘pqqonbuloq” degan atamani qo‘llaganini qahramon tilidan shunday izohlaydi.

“ – Buloqni nima deb atadinglar? – so‘radim undan. – hamma buloqniyam nomi bo‘ladi.

- Buloqnimi? ... – dedi bir oz o‘ylanib do‘stim. – uning nomi ham antiqa – “O‘pqqonbuloq”.

- Shunday ajoyib buloqqa g‘alati nom?...

- E-e, buning ham tarixi bor. O‘tgan yili suvni ko‘paytirish uchun uni chuqurlashtirmoqchi bo‘ldik. Ne`matjon akani taniysan-a?

- Yo‘qolib qolgan Ne`matjon akanimi?

- Ha – ha, o‘sha, maktabni bizdan ikki sinf oldin bitirgan. Yonimdagi anovi qarovsiz bog‘ o‘shaniki. Shu desang, Ne`matjon aka birinchi bo‘lib ketmon solishi bilan buloq ketmonni o‘pqqondek tubiga yutib yubordi. Ketmonni olish uchun qo‘lini suvga tiqqan edi, o‘zi ham tushib ketdi, zo‘rg‘a tortib oldik. Bechora qattiq qo‘rqqan shekilli, anchagacha:

- Buloqning tubida kimdir bor, qo‘limdan ushlab, pastga tortdi, - deb yurdi-yurdida, bog‘chasiga ham qaramay qo‘ydi...”.

Aynan O‘pqqonbuloqning ochilishi mudrab yotgan yovuzlikni uyg‘otadi. Yovuzlikning uyg‘onishi bahona yozuvchi tarixiy voqealarni keltiradi, ajdoddan avlodga o‘tib kelayotgan

yovuzlikka qarshi chiquvchi yagona qurol “so‘z” va uning karomatini izohlaydi.

Asarning ikkinchi qismi bu “Magdasaron bitigi”dir. Jamshid izlanishlar jarayonida kutubxonaning ko‘hna bitiklar qismidagi sopol idishga bitilgan mixxatlarni o‘qiydi. Alaloqibat qachonlardir zaminda hukmronlik qilgan Surenm ismli Magdasaron deb shuhrat topgan afsungar ruhini uyg‘otib yuboradi. Yozuvchi mazkur voqea tafsilotlarini izohlash uchun qoliplash sistemasidan foydalanadi va “Magdasaron tarixi”, “Mixxat yaratilishi” va qadimgi e‘tiqodiy qarashlarga, ilohiy kitoblarda keltirilgan voqealarga murojaat qiladi. Ayniqsa, unda Magdasaron va u e‘tiqod qilgan shaytonning qiyofasi, a‘moli va odamlarga ta‘siri muqaddas kitobimiz “Qur‘on”da keltirilgan sifatlarga murojaat etish orqali bayon qilinadi.

Magdasaron aslida hammadan sehr tufayli kuchli esa-da, biroq uning ruhiyatining eng tubida yashiringan qo‘rquv va e‘tiqodsizlik uni ojiz qilgan edi. Magdasaron xaddan oshganda uning tanazzuli uchun imkon tug‘ildi. Bu imkon – *“Xudoning kalomi”, ya‘ni, “og‘izdan og‘izga ko‘chib, hech o‘zgarishlarsiz bizgacha etib kelgan xabarlarga ko‘ra, ushbu bitiklarni insonlarga kiyim tikish va yozuvni o‘rgatgan Idris (s.a.v.) o‘ziga tushirilgan sahifalardan ko‘chirib yozgan. Ular haq va muqaddas so‘zlardir, bitmas-tuganma ilm va hikmatdir”.*

Uchinchi syujet “Dovon ekspeditsiyasi” bo‘lib, dovon yo‘lida yovuzlik qarorgohi topib, uni yo‘qotish voqealari tasvirlangan.

Asarning har bir qismining tub negizida yovuzlikning indallosi, uyg‘onish vaqti bu oyning to‘lishi bilan bog‘liq.

Oy to‘lgan tunda inlar va jinlar o‘rtasidagi ko‘rinmas devor emiriladi. Yovuz kuchlar bu muddatda insoniyat olamiga o‘tib olib ularni yo‘ldan urishga intilishi sof badiiy obrazlar bilan talqin etiladi.

Aslida shu kunga qadar oy badiiy obraz sifatida ayol, suv, o‘lim, hosildorlik, tirilish, tun singari tushunchalar bilan tasvirlanadi. Bundan tashqari u shakllanish va siklik jarayonlar ramzidir. Asardagi yovuzlik kuchlariga qarshi hech qanday dahshatli qurol yoki xarbiy kuchlar turmaydi. Aksincha, bunday kuchga qarshi “SO‘Z” qo‘yiladi. Yovuzlikni yo‘qotish uchun birgina Oxun domlaning shirali ovozi va u ovozga sehr bahsh etgan “KALOM” turadi.

“Oxun domla o‘rnidan qo‘zg‘olmadi, aksincha, qulayroq o‘rnashib oldi. Sayhonlik uzra yana mayin qiroat ovozi yoyildi...”

... Oxun domla atrofida 5-6 qadamlar chamasidagi diametrda nurli xalqa paydo bo‘ldi. Xalqa ichi asta-sekin yuqoridan tushayotgan yog‘du bilan to‘lib, nurli maydonchaga aylandi. Qiroat qayta-qayta takrorlanganidan kattaroq xududni qamrab olgan ikkinchi xalqa paydo bo‘ldi.

... shu payt maqbaradan chiqqan quyuq tuman (yovuzlik) qaynab chiqib xalqadan chetda qolgan qismini to'ldirdi. U tobora quyuqlashib, ilonday to'lg'anar, xalqaga urilar, ammo beayov olovli to'siqqa urilganday pishqirib ortga chekinardi. Sayxonlikda uchinchi xalqa paydo bo'ldi. U endi butun qabristonni qamrab olgandi. Xalqa ichidagi tumanlik lahza ichida yo'qoldi". Bu tasvir inson ruhi va uning e'tiqodidagi go'zallik, qudratning aksi sifatida namoyon bo'ladi.

Asar psixologiyasidagi bunday g'ayritabiiy tafsilotlarni quyidagi omillar asosida izohlash mumkin. Birinchidan, asarda an'anaviy obrazlar uchligi tasvirlangan. ya'ni inson va Rahmon o'rtasidagi rishtalar hamisha shayton tomonidan zaiflashtirilishi, alaloqibat uzilishi yoki aksincha e'tiqod deb atalmish do'st yordami bilan rishta saqlab qolinishi tasvirlanadi. Ikkinchidan, asardagi qahramonlar ruhiyatidagi qo'rquvni yengish ilohiy kalom vositasida amalga oshiriladi. Uchinchidan, qahramon urf-odat, an'analarga tayanibgina tragik vaziyatlardan chiqib keta olgan.

Ko'rinadiki, "Yovuzlik qarorgohi" asaridagi nozik psixologizm, Jamshid misolida insoniyat taqdiriga doir global muammoning ifoda etilishi, umumfalsafiy bir mavzuning sof badiiy talqini, asardagi barkamol obrazlar dunyosi asar mutolaasiga berilgan o'quvchini tafakkur yurgizishga undaydi.

QALB TAFSIRI – MUHABBAT SHARHI

Borliqni idrok qilishda tasavvurimiz qolipiga tushgan jihatlarnigina anglash ko'nikmasi shakllangan. Tabiatda suvning suv ekani haqida kimyoviy parchalanish reaksiyasini amalga oshirmasdan ham, bolalikdan qabul qilgan axborotlarimiz-u, maktabda olgan H₂O - suv degan tushunchaning o'zi yetarli taassurot beradi. Yoki gul so'zi aytilganda biz biologik tekshiruv o'tkazishimiz shart emas. Aksincha, poya, gulbargli, yaproqli o'simlik tasavvurimizda jonlanadi.

Kitob, daraxt, uy, odam, oy shu singari so'zlarning tilga ko'chishi tasavvurni ishga tushirib, unga xos jihatlarni ko'z o'ngimizda gavdalantiradi. Jumladan she'r ham ana shu ta'rif chegarasidan tashqarida emas. She'r – muayyan qolipga solingan vazn, turoq, qofiya, asosan, ritm qonuniyatiga bo'ysinuvchi, ohangdorligi, hissiyotlarga latif ta'siri bilan boshqa badiiy asarlardan farqlanadi. Ammo tasavvurlar hamisha moddiy mazmunga ega. Tasavvur qilinayotgan obyekt moddiy tomon bilan birga ma'naviy mazmunga ham ega bo'ladi.

Yana suvga qaytamiz. Suv aql bilan idrok qilganimiz H₂O bo'lish bilan birga, u insondagi to'rt unsur dan biri. Ollohning mukammal yaratig'i, hayot manbai, poklik ramzi.

Gul zavq bag'ishlovchi go'zallik ramzi.

She`r beminnat, beg`araz, iddaosiz. U savol ham bermaydi, javob ham so`ramaydi. Xuddi shunday soflikning barhayot bo`lishi, zavol bilmasligi tabiiy va qonuniydir. Shoir qalb tug`yonlarini qog`ozga to`kar ekan, betayin nafsning injiqligi, ermak yohud bema`ni mashhurlik emas, yurakning evrilishidan yuzaga keladigan holat tasvirini chizadi. *“Yurak bir kunda qirq sakkiz marta o`zgarib turgani uchun ham qalb”* deyilishini hazrati Payg`ambarimiz (s.a.v.) allaqachon aytib ketganlar. Qolaversa, *“Inna minash she`ri la hikmatan”*, ya`ni she`r orqali hikmatli, iymoniy, islomiy insoniy tushunchalarni kishilarga yetkazish o`ziga xos ustunlikka egadir. Bu esa qalb harakati tufayli sodir bo`ladi. Biz esa she`r shaklida sahifalarga to`kilgan yurakni hikmat yanglig` qabul qilamiz Ular shoir yurak qo`ridan yaralgan bo`lishiga qaramay, bizning so`zimiz, o`zimiz, muddaomiz hamdir.

Shoir Nosir Jo`raevning 2015-yilda nashr etilgan *“Sharh”*i ana shu ruh aro muallaqlik topgan shakl va mazmun uyg`unligidan mukammallikka ega bitik desak mubolag`a bo`lmas. Negaki shoirning to`plamiga kiritilgan ko`ngil bitiklari sahifama-sahifa qadrdonimizga aylanadi.

Aqlim to`lishgan sari

Hayot o`zga tus olar

Va u hayot ko`nglimga

Yangi-yangi iz solar.

Men-u bunga ko'ngandim

Ammo ne ayb ularda –

O'zim bilan teppa teng

O'sayapti g'ussalar.

Misralar faqat shoir taqdiri uchungina emas, balki, har bir insonga tegishli tafakkur tarzi, haqiqat haqidagi o'ylari, umid va umisizlik aro kurashayotgan inson psixologiyasi tasviridan yanada nurli.

Nosirjon Jo'raev nafaqat adab bo'stoniga, qolaversa, ko'ngillarga ham sof va samimiy, tabiiy tuyg'ular, suymoq va uning hosilasi kuymoq, dard chekmoq, asl insoniylik shu'lalariga oshno bo'lmoq a'molini olib kirdi. Eng hayratlanarli jihati shunda-ki, bu murakkab jarayonni so'z qolipiga sig'dira olgan. Fikr ifodasi uchun ajoyib mezonlarni kashf etgan. Masalan,

Men o'zimni

O'tga tashladim –

Issiq tegsin

Bag'ringga, dedim.

Men qattiqroq

Seva boshladim –

Hissa qo'shay

Baxtingga dedim.

Shoirning onasiga atalgan bu she`rda farzand borlig`ining ona borlig`i bilan bir butunligi tasvirlangan. She`r muallifi butun umr farzandim deb hayot sinovlarida muz qotgan onaning bag`ri bir oz ilishi uchun o`zini o`tga otishi, farzand iztiroblarini o`z og`rig`i deb bilgan ona siymosini gavdalantirgan. Shoir satrlarga eng zalvorli yukni tashlagan. Hech bir zohiriy ne`matlar inson bag`rini to`ldira olmaydi. O`zini anglagan inson uchun "ona" qanchalar muqaddas bo`lsa, uning og`riqlari ham shunchalar qadrdon. Bu she`rni o`qir ekanmiz onamiz bilan bog`liq ajib xotirlar ko`z o`ngimizda gavdalanadi. O`sha lahza qalbimizda tug`ilgan tuyg`ularga, hayratlarga, quvonchlarga nom topish uchun sarson bo`lamiz. Turmush va tuyg`u to`qnashuvi aro ruh maydonida ismsiz hissiyotlar lashkari aro imkonsiz qolaveramiz. Shoirning ko`nglidan boshlanib, ko`ngillarda davom etuvchi satrlari ichra asrorlar mohiyatini bilishini istaymiz.

Aniq tasvirlashni bilmayman, ammo

Gullar aksi tushgan qavatma-qavat,

Ranglari yugurgan chiziqlar aro

Asl natyumortga o`xshar muhabbat.

Shoirning lirik qahramoni inson ko`nglidagi muhabbatni boricha bilishni, sof ko`rishni istaydi;

Balki bu tasavvur xatodir tamom,

Lekin bir haqiqat qoshida tangman.

*Illo yaralganda ishq degan kalom,
Dunyo qutulgandi oq-qora rangdan.*

deya o'zining asl maqsadining natijasi, anglamlarini asoslashga kirishadi. Bu asos, bu izoh kimnidir ishontirish, kimgadir o'z fikrini tushuntirish uchun emas. Bu shunchaki ko'ngil kechinmalarini qoralash. So'z zalvoridan yukungan yurakni yengillatish istagi.

"So'z amal daraxtining mevasi, chunki u amaldan tug'iladi", degan edilar Hazrati Rumi. Uningcha, har bir satr shoir anglab etgan haqiqat, a'mol hosilasi sifatida dunyoga keladi. Shuning uchun ham she'riyat abaddir.

*Hayot go'zal edi bizdan avval ham,
Biz kelib hech neni o'zgartirmadik.
Sevgiga bosh egib o'tgandi Odam,
Men ham qarolmadim muhabatga tik.*

Shoirning dardi nurafshon. Shuning uning asarlari mutolaasiga berilgan o'quvchi aslo og'irlik sezmaydi. Tushkun o'ylar girdobidan qolmay, ruhida yengillik hosil bo'lib, tafakkur va taxayyul etishga ehtiyoj sezadi. Tinimsiz aylanayotgan hayot girdobida inson ekanini anglash, o'zidan oldingi an'analarni davom ettirish ehtiyojini tuygan shoirga hayotda borining o'zi kifoya. Shoir bir vaqtning o'zida shukronalik kayfiyatini

o'quvchilariga anglatish bilan birga shu onning o'zidayoq bu hayot uni qoniqtirmayotganini baralla ayta oladi.

Go'zal – chertib aytilgan har so'z,

Dildan chiqsa dildagi har so'z.

Ammo shu she`rimdan ming bora,

Ichimdagi dardlar go'zalroq.

Har lahza shoirning dil torini chertayotgan dard ohangi misralarga quyilar ekan, ana shu quyg'ulardan qoniqqan shoir ijodiga nuqta qo'yilishi mumkin. Albatta bu mutlaq fikr emas.

Shoir dunyoni o'z holicha qabul qilishni istamaydi. Uning uchun ko'z ko'rib, quloq bilan eshitib, qo'l bilan ushlab qabul qilingan moddiyat birlamchi emas. Undan olingan taassurotlar aldamchi. Shoir uchun muhimi instinkt orqali olingan va ong bilan idrok qilingan narsadir. Nosirjon Jo'raev ijodining muvaffaqiyati shundadir balki. Shoir har bir satr ustida ter to'kmaydi. Unda satr emas, she'r bor, mahorati esa, borliqni to'g'ridan-to'g'ri ta'riflamay, inson tabiatini obrazlar, ramzlar bilan ifodalaydi. Ular yurakdan nusxa oladi.

Abdurauf Fitratning *“butun o'zbek yozuvchilarining ifodalari o'zbekcha bo'lg'ani holda har birining o'ziga maxsus bir uslubi bordir. Shoirning xayol, o'y, tushunish shakllari tugal, komil bo'lg'ach, o'ziga yarasha bir uslub borliqqa chiqqan bo'ladir.*

Uslubning adabiyotdagi o'рни juda katta, juda muhimdir”, deb yozgan edi “Adabiyot qoidalari” asarida.

Shoir Nosirjon Jo'raevning barcha she'rlari o'ziga xos tasvir va bayon uslubiga ega. O'zigacha ma'lum an'analar bilan tanishib, boshqalar ko'rib, his qilolmaydigan haqiqatlardan hayratlanish, ularni falsafiy idrok qilish, inson sifatida a'molining nima ekanini anglashga intilish – shoir she'riyatining xos xususiyati.

Aytish mumkinki, “*Sharh*”dagi she'rlarda shakl va mazmun uyg'unligining mukammal namunasini ko'ramiz. Shoirning so'z qo'llash mahoratidagi ayrim nozik jihatlar shoir uslubini belgilashda muhim omil. Satrlarda lirik kechinmalar orqali inson hissiy olami haqiqatini ochishga erishilgan. Shoir ijodida chinakam sharqona ohanglar tarannumi bor.

SHE`R – KO`NGIL OYNASI

Adabiyot ajoyi bir tilsimki, unda yangi hayot bor. Ko'pchilik u – hayotning so'zdagi aksi, nusxasi deb e'tirof etadi. Avvaliga men ham adabiyotni hayotning nusxasi sifatida idrok qilar edim. Hayotda nimaiki yuz bersa, adabiyot ana shu aks ettirish vositasi degan fikr dunyoqarashimni egallab olgani uchunmi, adabiyot millatni millat sifatida tarbiyalaydi degan tushunchada edim.

Vaqt o'tib adabiyot yangi bir hayotligiga ustozlarning tafakkur olami yordamida amin bo'ldim.

Umuman badiiy asar syujeti, undagi obrazlar, peyzaj, konflikt, tugun, yechim, barchasi real hayot emasligini anglab, badiiyatning ideal dunyosini o`zim uchun kashf eta boshladim. Ustozlarning shunday fikri bor: *“Ideal hayot bilan real hayot also chiqisha olmaydi. Ideallik va realik tutashgan joyda ziddiyat – fojia yuzaga keladi”*. Darhaqiqat, hayotning real omillari maishiy muammoda ifodalansa, adabiyot ideal dunyosi badiiy obrazlar orqali o`z aksini topadi.

Ilk bor tafakkurimda “She`r nima?” degan savol paydo bo`lgandi. She`r haqida juda ko`p qarashlar mavjud. Masalan, “Adabiyotshunoslik terminlari lug`ati”da she`rga *“Ohang jihatidan ma`lum bir tartibga solingan his-tuyg`u ifodasi sifatida vujudga kelgan hayajonli ritmik nutqdir”*, deya ta`rif beriladi. Alisher Navoiyning “Hayrat ul-abror” asarida esa *“She`r – gullayotgan daraxt”*, Abdulla Qahhorning “Poeziya yuksak san`atdir” maqolasida *“She`r – ko`ngil oynasi, ko`ngilda nima bo`lsa, shu aks etadi”*, - degan qarashlar uchraydi. Aslida yuqoridagi fikrlar o`z holicha aksioma.

V.G.Belinskiy: *“Har bir tashqi hodisadan avval, tilak, orzu, niyat, xulas, fikr tug`iladi, har bir tashqi hodisa ichki yashirin kuchlarning tub negiziga kirib boradi, tashqi reallik, voqea va xatti-harakat ana shu kuchlardan o`sib chiqadi, bu subyektivlik saltanati, bu ichki dunyo, o`z ichida qoluvchi va tashqariga*

chiqmaydigan tashabbuslar dunyosidir. Bunda poeziya ichki elementda tuyg`u va ong doirasida qoladi. Bunda ruhga hayotning mislsiz jilvalarini poeziya hadya qiladi. Bunda shoirning mohiyati birinchi o`rinda turadi. Biz hamma narsani u orqaligina qabul qilamiz va anglaymiz. Bu lirik poeziyadir”, - degan edi. Mazmun va mohiyat jihatidan olib qaralsa, she`r – fikrning badiiy, obrazli ifodasi, badiiy obraz esa hayotdagi voqealar yoki insonning nusxasi emas, balki, yangi rakursdagi ifodasi. Tabiiyki, obraz jonli va ta`sirli qilib tasvirlanishi, adabiyotsevarlarning tasavvurida yangi bir tasvir ifodasini aks ettirishini o`z oldiga maqsad qilib olgan bo`lishi kerak.

Namanganlik Shoir Muzaffar Yo`ldoshevning “Taqdir futboli” deb nomlangan she`rida ana shu sezimlar, nafrat va isyon qorishiq tasvirlanadi. Ana shu holatdagi odamni bunday vaziyatda har qanday holatga solish, uning ahvolidan istagancha kulish, tepkilab o`tish mumkin. Tasvir bir kishi uchun xos bo`lgan taqdir emas, bil`aks butun insoniyatga xos. Qolaversa, qismat jon yaratganning qo`lida. Hukm esa, insonni tahqirlash uchun emas, uning iymonini mustahkamlash, insoniyligini yuzaga chiqarish uchun berilgan sinov.

Ko`klam kulib kirar,

Qish yig`lab ketar...

O`yin davom etar kecha-yu kunduz.

*Samoda yonboshlab kuzatar unsiz,
Shomgacha quyosh-u kechalar yuduz.
Voqea ne o`zi anglamas ko`zing,
Tushunmay yotasan o`yin siriga.
Ezgulik, hasad-u savob va gunoh,
Seni oshirishar biri-biriga.*

Keng maydonda o`yin qizg`in. O`yin ishtirokchilariga biror kimsa qo`shila olmaydi. Hamma tomoshabin. Taqdir futboli uzluksiz. Kecha-yu kunduz bir nafas tin olmasdan davom etadi. O`yin siriga tushunmaymiz. O`zimizga bog`liq bo`lmagan holda ezgu ishga qo`l uramiz, o`zimiz istamay hasad olovida yonamiz. Savob tomon intilamiz-u zum o`tmay o`zimizni gunohlar ichida ko`ramiz. Ana shunday mavhum tushunchalar ruhiyatimizni iskanjasiga olishini ijodkor o`ta mahorat bilan tasvirlagan. Ba`zan kim kimga raqib – unutiladi... Maqsad bitta - g`oliblik. Shoir bu holatni g`oyat betakrorlik bilan tasvirlaydiki, bunday tasvir faqat shu ijodkor ruhiyati uchungina xos.

*Rostlik olib qochsa mohirlik bilan,
Yo`lin to`sib chiqar, yolg`on – shumqadam!...
Muxlislar zavqlanar, bari bevafo,
Yo`l-yo`riq ko`rsatar vaqt – oily hakam!
Chang bo`lib sochilar irodalaring,
Ko`zlaring yoshini maysa o`padi....*

Rost va aldov o`rtasida inson hamisha ojiz. Ana shu ojizligingdan muxlislar qanchalar zavqlanadi. Lekin sening qismating eng oliy hakam – vaqtning qo`lida ekanini ta`kidlaydi shoir. Bu maydonda irodaga o`rin yo`q. Ko`z yoshi ham besamar.

Hali nafas olib ulgurmasingdan,

Ortingdan bittasi yana tepadi.

Hayot – ufqqa tutash zangori osmon,

Juda keng qaraysan ko`zlaring tolib.

Atrof to`la muxlis bari beshafqat,

Unda o`ynaladi taqdir futboli.

Endi bir oz muammolardan tingan inson nafas olmoqchi bo`lgani hamon, yana shu o`yinga tortiladi. Shoir bu kechimni tasvirlar ekan, taqdirdan qochib bo`lmasligini angelaydi odam. Bu peshonaga yozilgan. Bu qismatda insonning o`zidan boshqa hamma beshafqat.

Oxiri bo`lgandek hamma narsaning

Bahor kurtak yozgan barg kuzda hazon...

O`yin so`nggi nafasgacha davom etadi.

Gol ham bo`lib qolar zulm, yo zahmat,

Seni joylab qo`yar darvoza tomon.

Taqdir futbolida koptokdir inson,

Azaldan mahkumdir,

Mahkumdir asli,

deya, taqdir bir insonning emas insoniyat manglayiga bitilgani aks etadi. Bu qismat nafaqat bugunning, balki, o`tmish va kelajak vakillarining ana shunday o`yin formulasiga solingan taqdir qonuniyatlariga bo`ysunishga majbur.

Darvozaga tushib qutulgay undan,

Darvoza degani qabrdir asli,

- deydi Shoir. Darhaqiqat “gol” - o`yinda koptokning darvozaga kiritilishi bir tomonning g`olib yoki mag`lub bo`lishini belgilaganidek, she`rdagi koptok timsoli orqali insonning yakuni aks etgan.

Badiiy timsol va badiiy tasvir har bir adabiy janr jumladan, lirikaning ham asosiy tayanchi. Ana shunday tayanchga ega bo`lgan asarning yashovchanligi ko`proq, xolbuki, bugungi o`quvchi, adabiyotni hayot nusxasi deb emas. Balki estetik zavq beruvchi yangi hayot deya tan oladi.

IZLANISHDAGI IJODKOR

Asalarining hatti-harakatini kuzatganmisiz?! U tiyraklik bilan eng noyob gullardan saralab, Xoliq ijod etgan maxluqotlarning eng oliysi – inson uchun bol yig'adi. Uning funksiyasi – shu. Uning a`moli – shu. Uning qismati – shu. U bundan malollanmaydi, lazzatlanadi.

Xudo insoniyatni insho eta turib shoirlarga ham ana shu fidoyilikni, jonkashlikni berganmikin, deb o'ylab qolaman. Negaki shoirlar ham ko'ngil atalmish bo'stonda unayotgan nafis kechimlar, sezgilar, tuyg'ularning eng noyoblarini yig'ib, she`r tuzadilar. Ular bu ishlaridan naf ko'zlamaydilar, zahmatidan og'rinmaydilar, yengillik tuyadilar.

Namangan adabiy muhitida o'z o'rnini topishga urinayotgan, deyarli o'z o'quvchilariga ega Quvonchbek Karimovning "Omad manzili" deb nomlangan she`riy to'plamini o'qir ekanman, Shoir qismatini ixtiyor etgan va bundan rozi muallif qismati ko'z oldimda namoyon bo'ladi.

Quvonchbek Karimovning olam va odam haqida o'ziga xos qarashlari bor. Shundan bo'lsa kerak u she`rlarida balandparvozlilik bilan soxta tuyg'ularni ezmalanmaydi, ko'nglida borini beradi, tuyganlarini bo'rttirmaydi. Balki she`rlaridagi ohangrabolik, diltortarlik shundandir.

Vatan oftobdirki, porloq nurlarin,

Beminnat sochadir inson boshida.

U balki sadafday turar tovlanib

Duogo'y bobomning oppoq sochida.

Vatan madhiga umrida biror marta ham qo'l urmagan ijodkorning o'zi yo'q. Kimdir vatanni o'zi bilan birlikda ko'rsa, kimdir uning shavkati shonini, kimdir uning tarixini kimdir esa bugunini misralarda chizadi. Umuman olganda har bir individning vatan haqida o'z tushunchasi bor. Quvonchbek ijodkor sifatida Vatan bog'lari, qudrati yoki madhiga bel bog'lamaydi. Aksincha o'zi uchun aziz bo'lgan xotiralar, insonlarning mavjudligi, ular bilan bog'liq voqealarni yodga olaturib, vatanni o'shalar bilan mavjudlikda tasvirlaydi. U orzudan, armondan, turmush atalmish hodisotning anduhlaridan ulug'vorlik kasb etgan oppoq ranggaingan mo'ysafidning duosidasidan anglashiladi. Duo taftida yashaydi, yashnaydi. Duogo'y bobo siymosida gavdalanadi.

Shoirning "*Sen haqingda o'ylab boraman yo'lda...*" satrida ham o'ziga xos qarashlar zalvorini sezish mumkin. Uzun yo'l - uzoq safarga otlangan inson timsoli - oshiq timsoli. Boshlang'ich manzildan to so'nggi manzilgacha insoniyat maishiy tashvishlar girdobida bo'ladi. Kunlik odatlardan chekinib, safarga otlangan inson tinimsiz manzil tomon oshiqadi. Safar chog'ida har nafasda, har soniyada ko'ngil deb atalgan tizginsiz ne'mat o'ylashdan

to'xtamaydi. To'xtadimi, demak u o'lgan sanaladi. Inson o'ylarining cheki-chegarasi yo'q. Mana shunday vaziyatda inson xotirjam bo'ladi. U to'xtamas ekan turmush g'avg'olari uni iztirobga sola olmaydi, xotirjamlikni his qiladi. Xotirjam odamgina o'z hayotiga nazar sola oladi. Qadrdonlari haqida xayol suradi.

Sukunat chulg'agan butun borliqni.

... tegramda aylanar oppoq kabutar.

Aynan mana shu o'ylar og'ushida inson o'zini baxtli sezadi, hayotdan baxra oladi. Umid, orzu uning shikasta qalbini darmonlantiradi.

Aslida bu she'rlardagi qarashlar shoirning aynan o'zigagina tegishli holatdir, ammo uning obrazli ifodalashi o'quvchini o'z olami asiriga aylantirishi turgan gap.

Shoir o'z ruhiy holatini shunchaki so'zlar tizmasi, qofiyalar ketma-ketligining qatiga yashirib qo'ya qolmaydi. U o'z kechinmalarini ifodalar ekan, o'tmishda sodir bo'lgan voqealarga ishora qilib ketadi.

"Oy ham dosh berolmas mening dardimga" misrasida shoir birinchidan, hazrati Muhammad alayhissalomning mushriklarning talabi bilan mo'jiza sifatida oyning qoq ikkiga bo'lganlari va qayta o'z holatiga keltirganlariga ishora qilib, o'zidagi ruhiy holatni shunday ifodalaydiki, uning ko'ngil roziga

ishonmagan ma`shuqning ishonchsizligidan qalbigaingan dard o`yning bardoshsizligiga ishora qilsa, ikkinchidan oy oshiqqa hamdard bo`lib, u bilan barobar dard, alam chekadi.

Shoirning *“Kuz oqshomi”* she`rida ruhiyatdagi siniqlik kuzgi hodisalar bilan parallel tasvirlanadi. Shoir o`zidagi ilojsizlikni *“Oxiri odatiy yashayveraman”* deya taqdim etadi. Muallif *“Ko`zlarimda qalqiydi dunyo”* deydi muallif yana bir she`rida. Dunyo bu anduh, dunyo bu armon, dunyo bu sevgisiga yeta olmagan oshiq iztiroblarining makoni. Dunyo bu sevinch, bu muhabbat va samimiy tuyg`ular makoni. Ana shu inson qalbidagi inja tuyg`ular bevosita dunyo deb atalmish makon bilan bog`liq ekan, ularni anglagan, his qilgan inson ko`zlarida goh mung, goh quvonch bo`lib porlaydi, yoki ikki tomchi ashk misol qalqiydi. Butun dunyoni yuragiga sig`dirgan shoir uni ana shu ko`zlaridan qalqib chiqqan ashkka mengzashi naqadar latif topilma.

Bu dunyodagi a`molini yor bilan birlashish u bilan bir butun deb tushungan muallif o`zining bu ulkan falsafasini *“O`zimga o`xshamay qolyapman sensiz...”* degan misralarga sig`diradiki, bu Shoirning O`zi va o`zligini anglashdagi izlanishlarini ko`rsatadi.

Shoir ijodiy asarlarida an`anaviy obrazlarning yangicha talqinini ko`rib shodlandim. O`zbek mumtoz she`riyatida hamisha oshiq, ma`shuqa, raqib va do`st obrazlari uchraydi. Shoir ana shu obrazlarning mohiyatini saqlagan holda ularning vazifasini

boshqa detallar va timsollarga ko'chiradi va shu bilan o'zining o'ziga xosligini namoyon etadi. Masalan;

Injiqlik qiladi yurak gohida

Topib bergin deydi halovatimni.

Ovutmoq bo'laman go'dakday avrab,

Tortiqlar qilaman bor bisotimni.

Bu o'rinda yurak – do'st. Ayriliq – dushman. Ma'shuqa – yor. Oshiq esa an'anaviy – muallifning o'zidir.

“Har to'kisda bir ayb”, - deydi donolarimiz. Quvonchbekning bitiklari ham to'liq va professional darajada degan tugal fikr bildirish ham to'g'ri emas. Negaki, Quvonchbekning “*Qumlar to'la qolsin qaroqlarimga*” she'rida fikrning sayozligi, “*Menga bir tabassum hadya et yor*” she'rida esa “men” so'zning takrorlanishini kuzatish mumkin. Ammo bu SHOIR yaratgan aoraga putur yetkazadi degani emas. Chunki shoirning muxiblarga aytadigan gapi bor. Muhimi shu. Demoqchimanki, Quvonchbek Karimov izlanishdagi ijodkor. U o'zidagi biz bilgan va bilmagan kamchiliklarni tuzatishi, hamda navbatdagi to'plamlarini “Omad manzili”danda mukammalroq etib o'quvchilarga tuhfa etishi aniq.

IRFON YO'LIDA

Inson ma'naviyatini poklash din oldidagi birlamchi maqsaddir. Bu aksioma. Dinlar qanday bo'lishidan qat'iy nazar barchasining asosi bitta inson ruhi kamoloti. Shuning uchun ham bugungi sharoitda "Din da'vatga muhtoj emas", - degan tushuncha ko'pchilik kelgan to'xtam... Aslida-chi?!.

Dinning asosiy yo'nalishlari, maqsad va mohiyatini anglashda "tushuntirish" degan tushunchaga duch kelish mumkin. Bu borada adabiyot inson e'tiqodi chizgilari, psixologiya inson ruhiyatidagi evrilishlarni, sotsiologiya dinning jamiyatdagi o'rnini, tarix dinlarning o'tmishdagi ko'rinishi, bir-biri bilan aloqasi va ziddiyatlarini to'laroq o'rganishimizda rol o'ynaydi. Lekin dinning asosi, tub mohiyati mavhumligicha qolaveradi. Bu asosni qariyb 15-20 ming yillik tarixga ega bo'lgan falsafadan topish mumkin. Bu esa olimi Zamira Isoqovaning ilmiy izlanishlarini kuzatish jarayonida o'z ro'yobini topdi.

Zamira Isoqova 1970-yil Namangan viloyati To'raqo'rg'on tumanida tug'ilgan. 1987-yil TashGU (hozirgi O'zMU)ning "Falsafa-iqtisod" fakultetini tugatgan. O'sha yilning o'zidayoq Namangan sanoat Texnologiya Institutining "Falsafa kafedrası"da mehnat faoliyatini boshlaydi. 2003-yilda Namangan Muxandislik Iqtisodiyot instituti qoshidagi "Biznes maktabi"da, 2004-yil Namangan Muxandislik Iqtisodiyot instituti "Ijtimoiy-gumanitar

fanlar kafedrası” assistenti, 2006-yilda katta o’qituvchi, 2008-yildan kafedra dotsenti lavozimlarida ishladi. 2013-yildan Namangan Davlat Universiteti dotsenti lavozimiga tayinlandi.

U 2007-yil Toshkent Islom Universiteti ixtisoslashgan ilmiy kengashida *“Tasavvuf ta’limotida valiylik tushunchasining diniy-falsafiy talqini(Alisher Navoiyning “Nasoyim ul-muhabbat” asari asosida)”* mavzusidagi nomzodlik dissertatsiyasini himoya qildi.

Zamira Isoqovaning ilmiy faoliyatiga nazar tashlansa, 2011-yilda nashr etilgan “Shayx Najmiddin Kubro” risolasi olima sifatidagi salohiyatini ko’rsatib beradi.

Zamira Isoqova islom, buddaviylik va zardo’shtiylik kabi dinlar xususida o’z qarashlarini ifodalar ekan, mutlaqo bir-biriga begona bo’lgan, zamon va makon, kelib chiqish va tarqalish jihatdan farq qiluvchi dinlardagi birlamchi va o’xshash mohiyatni topa bilgan.

Budda shogirdlariga ongning tiniqlashuvi, fikrning oydinlashuviga erishish, so’zlarning haqiqiy ma’nosini anglash, borliq bilan hamoxang bo’lish va tabiat bilan tillashish, sokinlikda musiqa tinglash, xotirjamlikda raqs tushish sirlarini o’rgatdi. Mana bu holat islom dini negiziga yashiringan “samo raqsi” bilan parallel. Tadqiq etilayotgan Shayx Najmiddin Kubro tomonidan asos solingan tariqatning o’ziga xos jihatlari, amaliy ishlari va qarashlarida ham ana shu parallellik mavjud. Bunga ko’ra Zamira

Isoqova Najmiddin Kubro hayotiga oid bir voqeani keltirib, umumiy asosni ko'rsatadi.

... uzlatga chekinib, o'zi tanho Alloh yodida zikr tushirish, qalbni dunyoviy talab andishalardan poklash uchun xilvatga kirishni niyat qilgani, ammo xayolida "zohiriy ilmlarni puxta egallaganman, agar g'aybiy ilmlar eshigi ochilsa, bu ilmni minbarlarga olib chiqib, Haq toliblariga yetkazaman" degan niyat paydo bo'lgani ana shu fikr bilan xilvatga kirgach, biror natijaga erisholmay, qaytib chiqqani, Shayx Ammor uning bu ahvolidan voqif bo'lgach, "avval niyatingni tuzat, keyin xilvatga kir" deb nasihat qilgan.

Xuddi shunday fikr zardo'shtiylikning asosi *ezgu amal, ezgu fikr, ezgu so'zda* ham o'z asosini topganligini qayd etadi olima.

Zamira Isoqova dinshunoslikda salmoqli ishlarni amalga oshirgan. Ularning aksariyati islom dinida o'z yo'li, fikri, qarashlari bo'lgan shariat va tariqat ahkomlarini mukammal egallagan tarixiy shaxslar haqida. Xususan, "Nabiylik va valiylik paradigmasi", "Al-Hujriviyning "Kashf ul-mahjub" asari tasavvuf ilmiga oid muhim manba", "Ofoqxoja va Mashrab", "Tasavvuf gulshanidagi orifa ayollar" kabilar.

Zamira Isoqovaning "Shayx Najmiddin Kubro" risolasi ham teranlik va zukkolik, chuqur ilmiy tafakkur natijasidir. Risola "Shayxi kabir", "Irfon osmoninig porloq yulduzi", "Komillik yo'li",

“Oltin tariqat asoschisi”, “Tariqatlar silsilasi” kabi qator nomlar ostida birlashgan bo‘lib, unda Shayx Najmiddin Kubroning hayoti, kamolotga erishuvi hamda u asos solgan tariqat haqida batafsil yoritilgan. Risola asosida ma`rifat masalasi yetakchilik qiladi. Muallif: *“Ma`rifat orqali Alloh va inson o`rtasidagi pardalar ko`tariladi”*, - degan haqiqatni aytadi. *“Ma`rifatning asosi arabcha so`z bo`lib, “orif”, “arafa” kabi o`zakdoshlari bor”*. Bu ilohiy sirlarga oshno bo‘lish, Allohga yaqinlashish, Allohning zot, fe`l, sifat va ismlarini anglash va mushohada etish demakdir.

Risolaning “Kamolot pillapoyalari” bandida shaxs kamolotining muhim qirralari xususida fikr yuritilgan. Buning asosi sifatida vujud pokizaligi, xilvat, ro‘za, zikr, taslimiyat, xotirani poklash, pir, uyqu, taom, vaqtdan to‘g‘ri foydalanish tartiblari keltirilgan.

Najmiddin Kubro yashagan davr ijtimoiy muhiti, tariqati va uning tarmoqlari komillikka erishish yo‘llari risolada batafsil bayon qilingan. Risolaning “Ofoq va anfus falsafasi” qismida *“insonni qurshab olgan tashqi olam olami kabiyrdir. Insonning o`zi olami sag`irdir”* deyilgan. Diniy mifologik talqinga ko‘ra, inson yaratilish mahsuli. Ya`ni butun olamning kichik nusxasi. Garchi olam zamon va makon nuqtai nazaridan odamga nisbatan avval yaratilgan va cheksiz bo‘lsa-da, olamning vazifasi va mohiyati negizida insonga xizmat qilish yotadi.

Ko'rinadiki, mazkur risolada Shayx Kubroning hayoti va faoliyati muxtasar yoritilgan. Shayxning islom dini va ma'naviyatini boyitgan asarlari teran tahlilga tortilgan.

Ustoz Najmiddin Komilov bir gapni juda ko'p takrorlar edilar. *"Insonda qachonki ilm, shavq va iqtidor mushtrak bo'lsa, uning izlanishlari besamar ketmaydi. Ko'p holatda har jihatdan ilmi insonda shavq va iqtidor bo'lmagani uchun ko'zlagan manziliga etolmaydi. Ayrimlarda shavq kuchli, lekin ilm va iqtidor yetarli emasligi uchun ishlari chala qoladi. Yana boshqalarda iqtidor bor, ammo ilm va shavq etishmaydi"*. Zamira Isoqovada ilm, shavq va iqtidor mujassamligini yuqorida tahlilga tortilgan asari orqali ko'rish mumkin. Bunday asarlarning asarlarning maydonga kelishi ilmiy, ruhiy, diniy, ijtimoiy hamda pedagogik jarayondagi ehtiyoj natijasi bo'lib, milliy o'zlikni anglash va ma'naviyatni teranroq tushunish yo'lida xizmat qiladi.

YANGI KITOB – YANGI DUNYO

Muslim Musallam ijodi Namangan adabiy muhiti rivojida o`ziga xos hodisadir. Bu shoir ijodining betakrorligida namoyon bo`ladi. Chinakam san`at asari takrorlanmas bo`ladi.

Asli Namangan shahrida yashab ijod qilayotgan Muslim Musallam ayni paytda faol ijod og`ushida. Shoir 1986-yilda tavallud topgan bo`lib, Shoirning dastlabki ijodiy faoliyatini biz “Muqaddas Lira” bayozi, orqali kuzatamiz. Shundan keyin Shoirning “Yorug` daricha” nomli O`zbekiston Yozuvchilar uyushmasi tomonidan “Mening birinchi kitobim” loyihasida nashr etilib, shoirning ko`pchilik adabiyot ixlosmandlari tomonidan e`tirof etilishiga asos bo`ldi.

“Yorug` daricha”da Zamonaviy o`zbek she`riyatining yangi qiyofasini ko`rish mumkin. Shoirning mazkur to`plamidan o`rin olgan birgina “Fe`l” she`ri orqali yuqoridagi fikrlarning yaqqol isbotini ko`rish mumkin. Shoir yangicha tasvir orqali o`quvchining kechinmalari junbushga keltiradi. Beixtiyor tishingizning g`ijirlashi, qo`llaringizni mushtga aylanganini sezmay qolasiz.

Ket, deding, tishimni tishimga bosdim,

Paltoyim uzatding nafrat bilan so`ng.

Shamol eshiklarni qarsillab yopdi,

Bildim, taqdirimiz hech kelmadi o`ng.

Kechinmalarda ortiqcha bo'rttirish ham ortiqcha so'z isrofi ham sezilmaydi. Lirik qahramonning shu misralarida o'lgan pushaymonlik rasmi akslanadi. Muallif tanqidni ham tahlilni ham berishni ravo ko'rmaydi. Tushunish va xulosalashni o'quvchiga qolidirib tasvirda davom etadi.

Mena alam qildi, bu dunyo ichra

Shuncha soddaligim, xor-u xasligim.

Sen, axir, bilarding ikki ldunyoda

“Ket” degan jumlanı yoqtirmasligim.

Bu atvor, bu ruhiyatning sababi nimada? Boshqaning hayotida ortiqcha bo'lgan insongagina “ket” deya aytish va bu hisni tuyish muallifni cheksiz og'riqli o'ylarga tashlaydi. Bo'yoqdor so'zlar o'rniga sokin ritmda aytilgan bu tasvirdan og'irlik tuyasiz o'ylaysiz, o'ylab o'yingizning oxiriga yetmayotgandek ko'rinasiz. “Ket”ning zalvori gardaningizni ezib tashlayotganday tuyilaveradi. Inson dunyoga kelar ekan, o'zini o'zligini tinimsiz qidiradi. Hamma narsani o'zicha ko'rgisi, o'zgacha tasvirlagisi, hamma narsada alohida bo'lgisi keladi. Bu urinish, bu taftish kichik detallarda namoyon bo'la boradi. Musim Musallamning:

Men izlagan ranglarni topdim,

Men izlagan so'zlar o'lmadi.

Bor dardingni borliqqa sochib

Daraxtlarday yig'lab bo'lmadi.

Odam bolasi borki, ko'rgichini, his qilgichini hamisha o'zgacha bo'lishini istasa ham biroq, o'zidan ziyodasiga intiladi. Daraxtlarning kuz onlarida yaproqlarini zaminga sochib, o'zligidan kechishi, bu intiho ibtidodan darak ekanini anglagan shoir o'zining tanazzulidan cho'chimaydi. Hatto tanazzul ham qo'lidan kelmasligiga ishora qilish bilan birga daraxtlarday yig'lash iborasidagi ulkan falsafai o'quvchiga ko'rsatadi.

Shoirning "Yorug' daricha"sidagi faqat shoirning o'zigagina tegishli, o'zligini ko'rsatib berayotgan tashbehlaridagi nozik tuyg'ulardan qalb torlari jaranglab ketadi. To shu she'r ruhiyatidan chiqmaguningizcha misralar qulog'ingiz oostida yangrayotganday bo'laveradi.

"Bandi" she'rida:

"Kaftlarimga sachragan yoshlar

Ko'zlarimning mahbubalari"

deydi shoir. Ko'z yoshining alamdand, darddan, iztirobdan to'kilishi hammaga ma'lum. Ko'zdan daryo oqishi, qonli daryo degan tashbehlardan kechgan shoirning bunday yoshi yo sevinchdan, yoki ahdsiz ma'shuqning hajri va bu yosh oshiqqa huzur bahsh etayotganini anglash mumkin.

Bu kitobda bunday go'zallik shunchalar ko'pki, bitta she'rni bitta misra emas, butun kitobni barcha she'rlarning tarovati yuksaklikka ko'targanining guvohi bo'lasiz.

*Derazangda yana o'chdi sham,
Daydi itlar ingragan sahar
Oynalarga yuzini bosdi,
Oppoq qorni sog'ingan shahar.*

*Derazangda yana o'chdi sham,
Daraxtlarga qarading homush.
Olamdagi jami maysalar,
Yaratganni ko'rar edi tush.*

Muslim Musallam tabiat tasvirini berishda tugallikka intiladi. Shoir manzara chizar ekan, unda ko'ngilning evrilishlarida singishib ketadi. Shu bois tasvirda tugallik inson kongli bilan uyg'unlik yuzaga keladi. Har bir misrada muayyan mazmun bor. Bu she'rda tabiat bilan hamohang ravishda shoir ruhiyatining holati chizilgan. Shu bois bu tasvir jonli tasvirdek ongingizda harakatlanadi.

*Hech kim seni anglay olmadi,
Shamday erib borayotgan qiz.*

Shoir biror bir tasvirda o'zining xulosasini aytib, o'quvchiga o'z ulgusini tiqishtirmaydi, aksincha, xolis tasvir bilan

kifoyalanadi. Muslim Musallam she`rlarida so`zlarda chiranish yo`q. tasvirda zo`rakilik sezilmaydi, shuning uchun bo`lsa kerak bu jihat she`rning jozibasini, ta`sir kuchini oshiradi.

Aytish mumkinki, mazkur kitob birinchidan, ma`naviyatimizga, badiiy adabiyotimizga, hamda mustaqillik va istiqlolning porloq istiqboliga o`z xissasini qo`shsa, badiiyat namunasi sifatida bugungi kitobxon o`quvchi diqqatini albatta o`ziga jalb etadi, ikkinchidan Namangan adabiy muhitida Usmon Nosir, Habib Sa`dulla, Abdulla Jabborlarning ruhi qayta tirilganiga ishonasan kishi. Bu nafaqat badiiyat namunasi sifatida bugungi kitobxon o`quvchi diqqatini, albatta, o`ziga jalb etadi, adabiy merosimiz uchun ajoyib durdona bo`la oladi.

NAMANGAN XALQ DOSTONCHILIGI

Inson yaralibdiki, ibratga intilib, tarbiyalanib yashaydi. Tarbiyaning asosiy vositasi esa diniy va dunyoviy bilim bo`lib, xalq og`zaki ijodi ana shu bilimlarning tashuvchisidir. Doston, ertak, rivoyat, maqol, matal, qo`shiq, topishmoq, xalq o`yinlari, tez aytish, qasida, lof, askiya kabi xalq og`zaki ijodi janrlari og`izdan-og`izga o`tib, rivojlanib kelgan.

Bu o`lmas asarlar xalqimizning ma`naviy hayoti badiiy ifodasi o`laroq yashashda davom etyapti. Xalqimiz tomonidan

“Go‘ro‘g‘li”, “Yozi bilan Zebo”, “Alpomish” singari o‘nlab dostonlar yaratilgan.

Ushbu maqolada yaqin o‘tmishda ma‘lum bo‘lgan, ammo bugun bir oz unutila boshlagan Farg‘ona xalq dostonchiligi xususida so‘z yuritamiz.

Vodiy xalq og‘zaki ijodini o‘rganish borasida Tojiboy G‘oziev, Robiddin Ishoqov, Otash Holmirzaev, Abdushukur Sobirovlar bir qator ilmiy izlanishlarni amalga oshirishdi. Shuningdek Farg‘ona dostonchiligi avval ham *T.O.Yunusov*, *B.Karimov*, *M.Afzalov*, *S.Ibrahimov*, *F.Abdullaev*⁶lar tomonidan o‘rganilib, ular o‘z davrida mashhur bo‘lgan Bo‘ri Sodiq o‘g‘li, Haydar Boycha, Razzoq baxshilarni kashf qilganlar. Ulardan “Alp Manas”, “To‘lap Botir”, “Avazning tug‘ilishi”, “Avazxonning arazlashi” kabi dostonlarni yozib olganlar.

60-yillarda vodiya katta ekspeditsiya uyushtirilgan va yangi xalq baxshilari borligi aniqlangan. Bu ekspeditsiya natijasida Namangandagi Chortoq tumanida joylashgan “Ko‘lbuqon”, Uchqo‘rg‘onda joylashgan “Qayqi” dostonchilik maktablarida tengi yo‘q irchi, dostonchi va sannovchilar aniqlangan.

Tadqiqotlardan ma‘lum bo‘ladi-ki, Farg‘ona dostonchilik maktabida Haydar Boycha o‘g‘li, Razzoq baxshi Qozoqboy o‘g‘li,

⁶ Холмирзаев О., Адабиёт дарсларида халқ оғзаки ижоди, Наманган нашриёти, 1991 й.

Abdulaziz baxshi Abdurazzoq o'g'li, Alim shoir Niyoz o'g'li, Abdusaid Ko'chim o'g'li, Omon va Mamasodiq Razzoq o'g'li kabi baxshilar ma'lumu mahshur bo'lganlar.

O'zining butun umri va ijodiy faoliyati davomida Farg'ona dostonchiligining Namangan dostonchiligi tarmog'ini o'rgangan shoir va olim, folklorshunos Otash Xolmirzaev bu haqida *"bu vohada dostonchilik rivojlangan, mtexnika sivilizatsiyasi va yozma adabiyot taraqqiyoti xalq og'zaki ijodini sustlashishiga olib keldi"*⁷, deb yozgan edi. SHunga qaramay bu xudud dostonchiligi o'rganishga loyqlik darajasini saqlab qolgan.

Namangan dostonchilarining san'atkorligi shundaki, ularning xalq g'oyasi va badiiyatini bir butun holda aks ettirib kuylaganlar. Ko'pchilik baxshilar esa Qo'rg'on va Bulung'ur dostonchilik maktablari namoyandalari Ergash Jumanbulbul o'g'li, Fozil Yo'ldosh o'g'li, Muhammadqul Jonmurod o'g'li Po'lkan, Islom shoir Nazar o'g'li balihago'y dostonchilari traditsiyalarini davom ettirganlar. Natijada birinchidan, doston obrazlari va syujetlarida, tasvirlari va til tuzilishlarida o'zgacha yangiliklar yuzaga kelgan shu bilan birga yangi obrazlar bilan boyitilgan. Ikkinchidan, barcha dostonlarda "Go'ro'g'li" turkum dostonlari an'analari to'la saqlangan. Uchinchidan, umumiy yo'nalishda

⁷ Xolmirzaev O., Наманган дostonчилари, Наманган нашриёти, 2005 й, 36-бет.

siyosiy, ijtimoiy jarayondan kelib chiqib yangi dostonlar ham yaratilgan.

Namangan xalq dostonchiligida “Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li”, “Ravshan”, “Avaz”, “Gulnor pari”, “Dalli”, “Zulxumor” kabi xalq qahramonlari vodiycha xarakterda kuylanadi.

Ko‘rinadiki, Namangan dostonchiligining tarqalishi genezisi o‘zbek xalq og‘zaki ijodiyoti asosiga qurilgan bo‘lib, u o‘ziga xos qiyofasi bilan bugungi kungacha ma‘lum. Ammo ayni paytda vodiya xalq dostonchilari yo‘q.

MUNDARIJA

Namangan adabiy muhitining o`zbek adabiyotida tutgan o`rni	4
Devona Mashrab: afsona va haqiqat	7
Shoir ijodiga bir nazar.	14
Yangilangan an`ana.	17
Ruhiyat tasviri.	21
Ezgulikka ehtiyoj uyg`otuvchi satrlar.	27
Moddiyatga evrilgan yovuzlik talqini.	30
Qalb tafsiri – muhabbat sharhi.	38
She`r- ko`ngil oynasi.	44
Izlanishdagi ijodkor.	50
Irfon yo`lida.	55
Yangi kitob – yangi dunyo.	60
Namangan xalq dostonchiligi	64

Adabiy-badiiy nashr

Xurshida NISHONOVA

ZAMONAVIY NAMANGAN ADABIYOTIGA CHIZGILAR

Muharrir

Mo‘minjon SULAYMONOV

Badiiy muharrir

Gulchehra ZOKIROVA

Musahhah:

Kamola SIDDIQOVA

Sahifalovchi

Naima SHARIFJONOVA

Nashriyot litsenziya raqami AL №007, 20.07.2018 y.

25.04.2023-yilda bosishga ruxsat etildi.

Qog‘oz bichimi: 60x84 ¹/₁₆. «Times new roman» garniturasini.

Kegli 11. Shartli bosma tabog‘i 4,5

Adadi 100 nusxa. Buyurtma raqami № 12/1

Bahosi shartnoma asosida.

*Namangan viloyati “Arjumand media” nashriyotida
nashrga tayyorlandi va chop etildi.*

ISBN 978-9943-9387-5-5

9 789943 938755